

285358

ipsi et eorum heredes **AIXINGER LÁSZLÓ** *supra* *dictum* *anno* *impos-*
itionem *gracie* *ac* *casdem* *viu* *frui* *et* *quidre* *valeant* *atq;* *possint* *Gaudant* *itaq;* *idem* *grati-*
osorum *solidetur* *nitenas* *quito* *se* *ab* *excessu* *Imperiali* *atq;* *Regali* *antidoto* *preuentione*
co *sumat* *de* *imur* *de* *ac* *relo* *tas* *Da* *in* *ma* *rabili* *den* *atq;*
im *re* *atq;* *imur* *de* *ac* *relo* *tas* *Da* *in* *ma* *rabili* *den* *atq;*

POZSONY

9387

28p

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MÁGYAR KISEBBSÉGI VÁROSKÖNYVEK

OSZK

M A G Y A R K I S E B B S É G I
V Á R O S K Ö N Y V E K

Szerkeszti: *Dr. Kuthy Sándor.*

Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. és a KESz kiadása.

I. sorozat:

Erdélyi Városkönyvek. Képes kiadás gróf *Bethlen István* előszavával.

1. Kolozsvár, írta: *dr. Maksay Albert.*
2. Marosvásárhely, írta: *Molter Károly.*
3. Nagyvárad, bevezette: *Lukács Ödön*, a Magyar Városok Orsz. Szöv. ügyv. alelnöke, írta: *dr. Tabéry Géza.*
4. Nagyenyed, írta: *Berde Mária.*
5. Brassó, írta: *dr. Szemplér Ferenc.*

II. sorozat:

6. Pozsony, írta: *dr. Aixinger László.*
7. Kassa, írta: *dr. Sziklay Ferenc.*
8. Újvidék, írta: *Csuka Zoltán.*
9. Szabadka, írta: *Csuka János.*
10. Arad, írta: *Spectator.*
11. Székelyföld, írta: *dr. Ligeti Ernő.*
12. Kalotaszeg, írta: *Kós Károly.*

AIXINGER LÁSZLÓ

POZSONY

Jankovics Marcell előszavával

*A pozsonyi létesítések hauer
'és minden pozsonyi, bárhol legyen*

Budapest 1942 VI/7

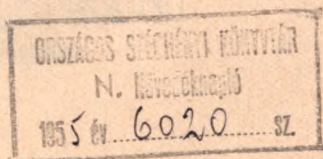
Aixinger László

R É V A I

Copyright by Révai 1938.

285358

ELÖLJÁRÓ BESZÉD.

Minden város lelke két elemből áll: az egyik a multja — a másik a jelene. A mult lelke ott rejtőzik ódon tornyokban, hallgatag palotákban, kedves zug utcákban, álmodozó erkélyeken, a késő unokákra is kérdően néző szobrokban, mint, ahogy Goethe Mignon-dalában írja: „... Und Marmorbilder seh'n mich fragend an...“

A városok lelkének másik eleme magának a lakosságnak hullámzása. Ez a lakosság minden időeknek élő jelene. Ez a lakosság érdekes lehet statisztikusnak, — anyakönyvesnek, a folklóre-istáknak, — az egyes embert rendszeren csak embertársaiért érdekli, mert azok vérségi, bajtársi kapcsolatokra emlékeztetik, szerelmét vagy szeretetét kéri.

Ha valamely város nevét halljuk, nyomban megismerésülve látjuk magunk előtt a város *multjának* lelkét, mintha élő ember, régi ismerős lenne... Vannak városnevek, melyek kiejtésénél érték, tekintély, tiszteletreméltó ősz fejek jutnak eszünkbe. Más városok nevénél feltörő, izmos, dolgozó ifjúságra kell gondolnunk. Tündér vidéken, játékos partokon, virágok, parkok közé ágyazott városnál jókedvű, viruló asszony emléke kísért. Pozsony nevénél valahogyan a kiegyensúlyozott, nemes patinájú, bölcs-nyugodt férfiú jut eszünkbe.

Pozsony azok közé a helyek közé tartozik, melyeket lehetetlen nem szeretni.

Szeretem és szeretjük az ódon utcát, kedves barokk-palotáival, az utcát, melyet vagy félszázad óta rovok.

Szeretem a büszke dombon a Dunára néző négy-

tornyú várromot, melynek alapkövét Róma legionáriusai rakták, — melynek egyik tornyából Szent Erzsébet kelt útra a messze Thuringiába, — melynek ablakaiból a mohácsi vész után magyar királyok ábrándoztak a félhold lobogója alá igába hajtott földre...

Szeretem a fenséges Dóm hatalmas gót íveit. Oltára előtt magyar királyok esküdtek a nemzet szabadságlevelére, — szent misztikumában álmodik Pázmány Péter a magyar kultúráról, — egyik mellékzugában tüzes paripáján Szent Márton kardjával szegi ketté huszárméntéjét, hogy betakarja az elrongyolt, didergő koldust. A művész, Donner, — a sabariai szentet magyar vitéznek képzelte, mert vitézség és nagylelkűség együtt jár.

Szeretem a csodaszép Mihálykaput, melynek tornyán az arkangyal lebírja a sárkányt, hogy ármány ne léphessen át a kapun. Betűzöm százszor is feliratát: „Omne regnum in se ipsum divisum desolabitur...“ Igazság, melynek mindenkor magyar igazságnak is kellett volna lennie...

Szeretem a kis utca-zugban a barokk ablakot. Szinte kihallom Liszt-rapszodiáját. A másik csavaros kis utcán ma is levett kalappal olvasom: „Petőfi Sándor-utca.“ Itt élt, költött, remélt...

És a sírok... Veteres migrate coloni. Mennyi szeretet, mennyi reménység álmodik ott eltemetve...

Ha mindent el akarnék mondani, miért szeretem e várost, nem ez a kis előljáró beszéd bizonyulna szűknek, hanem az egész kis könyv, mely azonban nálam jobban, ékebben fogja elmondani: miért lehetetlenség Pozsonyt nem szeretni...

Jankovics Marcell

POZSONY.

Nyugovóban a nap.

Hatalmas vörös korongja már készül lebukni az osztrák határ mentén vonuló hegyek mögé.

A magyar rónaságról közeledünk Pozsony felé. Akár vonat, akár hajó, akár gépkocsi vagy repülőgép utazásunk eszköze, bár még nagy távolság választ el a várostól, már előttünk sziluettje. A lombos erdők borította Kárpátok lábánál, az ezüstösen csillogó Duna mentén ott sötétlik a pozsonyi várrom tömbje, közelében a koronázó főtemplom karesú tornya, mint intő ujj mutat az égnek és a házaknak szürkéségbe vesző tömege mintha védelmet keresve húzódnék meg a komor várhegy tövében.

A vár, a koronázó főtemplom és a Duna, amelyet izmos vashíd szel át, határozzák meg mindjárt az első pillantásra Pozsony külső képét, s ezek adták meg a multban történelmivé vált szerepét, ezek hatnak jelenére és fognak kihatni mindenkor jövőjére is.

Pozsonynak a magyar nemzet történelmével összeforrott multja egy évezred óta gazdag, nemcsak országos fontosságú, de az egész világon ismert eseményekben. Képeket vonultatok majd fel ebből a multból. Nem a vetítógép villamosfényével előntött vásznon, hanem annak a szeretetnek sugármelegével, amely eltölt mindenkit Pozsony iránt, aki megismeri ennek a városnak mozgalmas multját, nemes tradícióit és felismeri a pozsonyi lélek értékeit.

Először Pozsonyról, a szenvedő városról szólok.

Miért éppen a szenvedőről?

Hiszen a királyi várral, mint díszes koronával éke-

sített Pozsonyt az Árpádok óta majdnem állandóan felkeresték az uralkodók és fejedelmi vendégek. Pozsonyban, a dómtemplomban koronáztatta meg magát 11 király és 6 királyné, amely alkalmakkor a fejedelmi kegy örömnepet varázsolt a város falai közé és a polgároknak bőven kijutott a különböző adományokból. Hiszen a béke éveiben szorgos kereskedők gyülekeztek itt Keletről és Nyugatról és ennek szintén a város polgársága látta hasznát.

De élénk mered a messze multból a várhegyen álló tömör, nehézkes toronyszerű építmény. Római legionáriusok sisakjáról tükröződik vissza és lándzsák hegyén csillog a nap játszi sugara. Nyugodt öntudattal tekint le a harcos a portékájukat lármásan csereberélő és árujukat a római vitézeknek kínáló kvádokra, bojokra és egyéb barbár népek fiaira. Nyugodt öntudattal, mert itt a Nyugat kapujának védelmét jó kezekre bízták. Római őrtorony az a tömör építmény, amelynek képe visszakíváncozik a multból.

Mintha ez az őrtorony a jövő ködén át is irányt mutatva jelölte volna azt az utat, amelyen át Pozsony haladni fog: a szenvedések útja ez. Mert amit gondosan, féltve őriznek, annak felismerték értékét, az felkelti az irigyek, a versengésre hajlandók, a szomszédok szunyadó vágyait, az küzdelemre ingerel és a küzdelmek nyomában — legyenek azok akár testiek, akár lelkiek — mindig szenvedés jár.

A szenvedések ragadnak meg elsősorban Pozsony multjából. Nemcsak azért, mert a küszködés, a szenvedés révén nemesbül az emberi lélek, az emberi szív és minden emberi alkotás, hanem azért is, mert a ma Pozsonyjának magyarsága nem gondtalan, örömteli órák vidámságában éli ki életenergiáját, hanem a megpróbáltatások rögös útján tanulja és tanítja megbecsülni azt, ami e városban kincs és érték és súlyos gondokkal fizet azért, hogy hű marad az ősi röghöz, hű marad az ősi polgári erényekhez, amelyek a sokszázados szenvedések folyamán

jegecesedtek ki jellemében és megalapozták a város polgárságának hírnevét belföldön, külföldön egyaránt.

Pozsony — a szenvedő város.

Négy keserves év tapasztalataiból megtanultuk, mi a világháború. Pedig száz meg száz mérföldnyire tőlünk dörögtek az ágyúk, a felgyújtott falvak és városok lángjai nem világítottak be rémes fényükkel Pozsony békés otthonainak éjtszakáiba, a csatazaj, a halálhörgés nem hatolt el Pozsonyig. És mégis remegve gondolunk vissza még ma is a háború borzalmaira és a háborúban látjuk — és joggal látjuk — a megpróbáltatások egyik legsúlyosabbját.

A háborús mozgalmak a multban nem kímélték meg Pozsonyt.

Már a honfoglalás idejében, 907-ben nagy csata dült Pozsony határában. A magyarok viaskodtak a bajorokkal és három nap alatt háromszor győzték le őket.

De Pozsonynak, mint városnak, igazi szereplése a kereszténység behozatalával kezdődik és Szent István nevéhez fűződik. Ő volt megalkotója Pozsony vármegyének és a megye középpontjává a megerősített Pozsonyt tette. A pozsonyi vár, mely az évszázadok folyamán sokszor átalakult, Szent Istvánnak köszöni létét és ahogy pajzsként védte a várost, idevonzotta az ellenséget is.

A pozsonyi vár tekintélyes védőerőt jelentett. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy Péter, Aba Sámuel, I. Endre és I. Béla alatt III. Henrik német császár többször hiába ostromolta. 1052-ben Henrik harmadik ostroma alkalmával történt, hogy Búvár Kund éjnek idején megfúrta a Pozsony előtt horgonyzó német hajókat, amire azok elsüllyedtek. Megéneкли ezt Vörösmarty Mihály:

„Vésztűzben néha vizen át
 Henriknek látni táborát,
 S Pozsony kivillanik;
 S im a Dunából szirt gyanánt
 Egy ember, kit mély árja hányt,
 Sötéten felbukik.“

A magyar hazaszeretet és áldozatos hősiességet festői képből megörökítő költemény végső sorai:

„Fut, búsong Henrik vert hadán
 S Pozsony végvára áll.“

És Pozsony végvára büszkén állotta utóbb is az ostromokat. Szerep jutott neki Endre és Béla véres testvérharcaiban, majd amidőn Salamon herceg Pozsonyban keresett és talált menedéket és megépítette a soká bevehetetlennek hitt Vödric-kaput, Géza és László is ostromolták Pozsonyt, amely később Könyves Kálmán idejében sokat szenvedett a keresztes hadakból kivált hordáktól.

1110-ben ismét német hadak — V. Henrik császár katonái — ostromolják Pozsonyt, eredménytelenül. 1146-ban II. Géza uralkodása idején Boris trónkövetelő Jasomirgott Henrik osztrák herceg segítségével — csel útján — kezébe keríti a várat, utóbb azonban váltságdíj fejében visszaadja azt. 1147-ben újra keresztes hadak erőszakoskodásait kénytelen tűrni a város lakossága.

1241-ben, amikor a tatárjárás fergetege zúdult végig Magyarországon, Pozsony sem maradt mentes a pusztulástól. A várat és a belső várost megvédték ugyan falai, de a lángok martalékaik lettek Széplak és Vödric külvárosok.

Kivette részét Pozsony IV. Béla és Frigyes háborúskodásából is, azután pedig Ottokár zsoldosai pusztították el a város vidékét. IV. Béla kibékült Ottokárral, de V. István alatt újra kitört a háború. 1271 ápri-

lis közepén a csehek Egyed tárnokmester, pozsonyi ispán árulásának segítségével elfoglalták Pozsonyt. Nagy pusztítás történt akkor a városban és a gyujtogatásnak áldozatul esett a város és a káptalan levéltára is. V. István ez év nyarán békét kötött Ottokárral, de Pozsony idegen kézen maradt. 1273-ban, vagyis már az egy évvel előbb trónra lépett IV. vagy Kún László, az utolsóelőtti Árpád-házi király alatt sikerült a magyaroknak visszahódítaniok Pozsonyt.

De ezzel nem fejeződtek be a város szenvedései. Rövid néhány hónap mulva Ottokár felhasználva a Magyarországon uralkodó zilált viszonyokat, ismét betört, elfoglalta Nagyszombatot, Pozsonyt, Sopront és a Rábáig hatolt előre. 1276-ig volt Pozsony Ottokár kezén, amidőn arra a hírrre, hogy Habsburg Rudolfot német császárrá választották, visszavonta csapatait.

Kún Lászlónak köszöni Pozsony építészeti remekművét: a ferencrendiek gótstíliú templomát, hatszögletű tornyát, amelyet az 1278. évben Dürnkrutnál aratott győzelem emlékére emeltetett.

A Ferenciek templomának tornyát a millenium alkalmával építették újjá és 1897 május 16-án avatták fel egy napon a Mária Terézia-szobor leleplezésével, Ferenc József király és az ország nagyjainak jelenlétében.

1302-ben ismét ellenséges csapatok közeledését jelentették a város tornyainak éber őrei. Német csapatok tartottak Pozsonynak. Az osztrák Albert, illetve Landenbergi Herrmann foglalta el a várost, mely csak 12 év mulva szabadult fel a rabság alól.

Zsigmond király és császár, aki állandóan pénzvavarakkal küzdött, 1385-ben elzálogosította Pozsonyt Jodok és Prokop morva örgrófoknak. Pozsony, mint zálogtárgy négy éven át volt idegen kézen, amiért Zsigmond utóbb azzal kárpótolta, hogy szabad királyi várossá tette (1405) és annyi szabadalomban és kiváltságban részesítette, mint egy más uralkodó sem.

1439-ben I. Ulászló ostromolta meg eredménytelenül Pozsonyt, mert menedéket nyújtott Albert király özvegyének. A város sikeres védelmét Raneys és Kunigsfelder városbírák irányították, akiknek emlékét róluk elnevezett utcák őrzik.

A háborús mozgalmak ezután egyideig megkímélték a várost. Az irigy sors azonban gondoskodott arról, hogy el ne bízzák magukat Pozsony polgárai. 1515-ben óriási tűzvész pusztította, a következő esztendőben kiáradt a Duna és okozott mérhetetlen károkat, de az elemi csapások még ezzel sem merültek ki: pestis tört ki és követelt számos áldozatot.

A reformáció harcaiból is kijutott Pozsonynak. 1606-ban Básta zsoldosai itt ütköztek meg Bocskai védőcsapatával. Kevéssel ezután Bocskai hajdúi támadtak Pozsonyra és felperzseltek a külváros egy részét.

1619-ben Bethlen Gábor serege ejtette minden ellenállás nélkül hatalmába a várost, melyet két év múlva szerzett vissza Bouquoi tábornok.

1672-ben a fokozódó vallási ellentétek miatt egymásra támadnak a katolikusok és protestánsok, császári katonák szállják meg ekkor a várost. 1683-ban Thököli veszi három napra birtokába Pozsonyt, csapatai felgyujtják a város egy részét. 1679-ben, majd utóbb 1713-ban újabb pestisjárvány dühöng. 1800-ban hatalmas tűzvésznek esik áldozatul száz ház.

Napoleon viláгурalmi tervei újabb megpróbáltatást jelentenek Pozsony számára.

1805 októberében 10.000 francia katona szakad a város nyakába, akiket el kellett tartania és még tízezer forintot fizetnie. A franciák csak akkor távoztak, miután a primáspalotában megkötötték — az ugynevezett pozsonyi — békét.

Alig heverte ki Pozsony a roppant árvíz okozta károkat, 1809-ben 14.000 főnyi francia sereg nyomult Liget-falu ellen. Davoust tábornok többízben bombáztatta Pozsonyt, aminek következtében elhamvadt a Kápta-

Pozsony a XIX. század harmincas éveiben északról

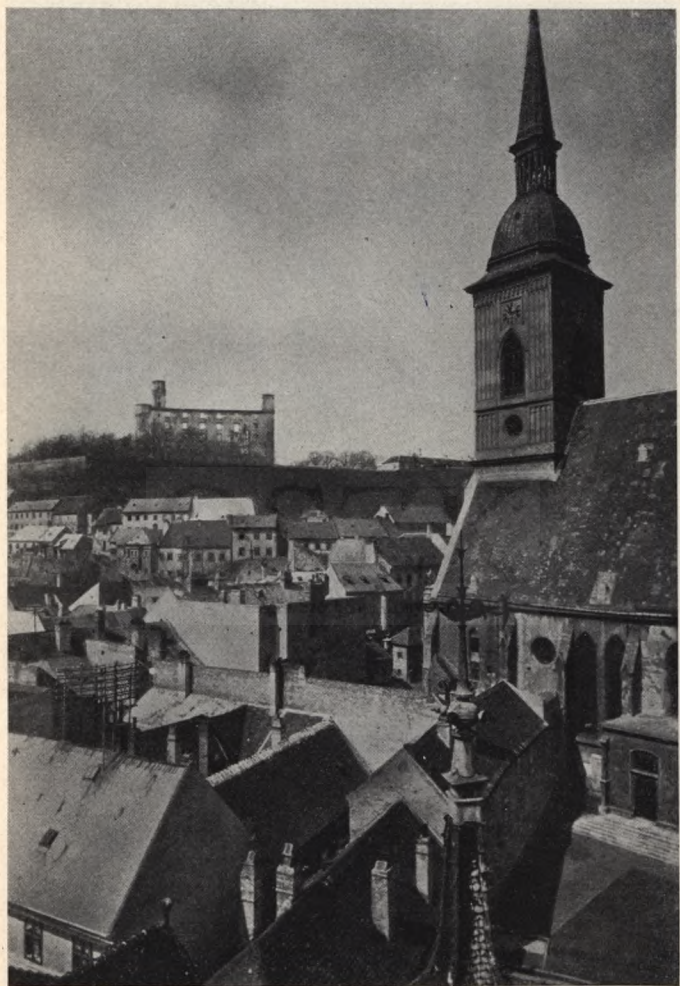
A várrom északról, a jobb (nyugati) szélső torony a koronatorony

Pozsony jelenleg, a Duna jobbpartjáról

A prímás-palota, ma városháza. Hefele Menyhért tervei szerint épült 1778—1781-ben

A dómtemplom 85 m. magas tornya, háttérben a várrom

lan, a Ventur, a Hosszú- és Lőrincskapu-utca, a városháza és a primáspalota egy része. A fegyverszünet megkötése után a franciák három hónapig megszállva tartották Pozsonyt, ami a városnak rengeteg pénzébe került. Amikor október 15-én megkötötték a békét, a város adóssága meghaladta a kétmillió forintot.

1811-ben újabb csapás éri a várost. A várban tűz üt ki. Rommá lett a fényes multnak ez a hatalmas emléke. Ugyanakkor leég a Zuckermannl nagy része is. A kár milliókra rúgott.

Az 1848-as szabadságmozgalmakban és harcokban Pozsonyban is fellángolt a nemzeti öntudat és szabadság vágya.

Változó szerepet tölt be az 1848. évben a primáspalota. Április 11-én a tükörteremben szentesíti nagy ünnepséggel V. Ferdinánd a felszabadító törvényeket. Októberben Görgei Artúr főhadiszállását helyezik el a primáspalotában, amelybe néhány hónap mulva Haynau vonul be, hogy vérrel írja bele nevét Pozsony történetébe.

1848 december 18-án vette uralmába Pozsonyt Windischgraetz herceg. Ostromállapotot hirdetnek. A vérbíróság megkezdí működését.

Pozsony is szomorúan dicsekedhetik azzal, hogy tizenhárom vértanú vére szentelte meg földjét. Ne feledjük el nevüket: Dressler Kurz Dániel Keresztély színházi sűgő, Baldini János mérnökfőhadnagy, Barta József honvédőrmester, Petőcz György alispán, Nimnichter János sűtőmester, Gruber Fűlöp honvédtűzerhadnagy, Mednyánszky László báró honvédőrnagy, Rázga Pál pozsonyi ev. hitszónok, Mészáros Dávid kat. plébános, Stift József földbirtokos, Tóth József gazda, Bugyik József béres és Treksler Ferenc községi jegyző. 1852-ben Gasparics Kilit ferencrendi barátot ítéltek halálra és végezték ki Pozsonyban. A pozsonyi haditörvényszék közel 200 foglyot ítélit hosszabb-rövidebb bör-

tönbüntetésre, vagy várfogságra, köztük Rómer Flóris bencés szerzetest, a később híressé vált archeológust.

Nagyapáink elbeszéléseiből tudjuk, mi következett ezután. Bachról nevezték el azt a reánk oly szomorú korszakot, amelyben a gyász, kétségbeesés, reménytelenség, lemondás váltakoztak a nemzetük sorsáért remegők lelkében. Idegenből jött hivatalnokok légiói árasztják el Pozsonyt is. Napirenden vannak a letartóztatások, bebörtönzések, személymotozások, házkutatások, elkobzások. Virul a kémrendszer, cabinet noir és cenzúra. Tiszavirágéletű csodákat hajt az utca-átkeresztelés láza. A Vásárteret „Haynau“, a Mihály-utcát „Jellasich“, a Hosszú-utcát „Zichy“, a Sétateret „Radetzky“ után nevezték el.

Izgalommal teljes napokat élt át Pozsony 1866-ban, amidőn július 22-én a Zergehegyen dörögtek az ágyúk az osztrákok és poroszok harcában. Az e napon délben megkötött fegyverszünet megmentette a várost attól, hogy hadszíntérré váljék.

Azóta vízáradásokon, itt-ott kolerajárványokon és tüzeseteken kívül nagyobb elemi csapást csak az 1913. évben dühöngő tűzvész jelentett, amely alkalommal leégett a Zsidó-utca és környéke, az ú. n. gettó.

Az 1914-ben kitört világháború gonddal, szenvedéssel és sok gyásszal töltötte el a város lakosságának lelkét. A város mentes maradt attól, hogy az ellenséggel közvetlenül érintkezésbe jusson, hős fiai közül azonban sokan ifjú életükkel és vérükkel fizették meg hazájuk iránt való hűségüket és áldozatkészségüket. Emléküket a várostól északra lévő közeli Murmann-magaslaton, a lerombolt koronázási emlékszobor gránittalapzatából 1925-ben Wimmer Ferenc és Szőnyi Andor építészek tervei szerint a hősök emlékéhez méltó kivitelben létesített emlékmű örökíti meg. „Aere perennius“ — hirdeti ez is, hogy Pozsony, a végvár, mindenkor híven teljesítette nemzeti kötelességét...

A mult emlékei.

1. A vár.

A tengerszintje felett 224, a Duna szintje felett 85 méter magasságú fensíkon épült vár az évszázadok folyamán sok átalakuláson esett át, míg eljutott ahhoz az alakjához, amely romjai alapján ma megállapítható.

A XI—XV. században a hadi technika fejlődése hadászati jellegű, a királynak időnként Pozsonyban való tartózkodása pedig reprezentatív jellegű építkezéseket tett szükségessé.

Salamon, IV. Béla, Zsigmond, majd Mátyás király végeztettek nagyobb építkezéseket. Bizonyos, hogy Mátyás, aki Beatrix királynéval sokszor és huzamosan tartózkodott Pozsonyban, kiváló műízlésének megfelelően járult hozzá a vár kiépítéséhez. A vár egyik dískapuját még ma is Korvin-kapunak nevezik.

A mohácsi csata után, amikor Pozsony egyre nagyobb jelentőséghez jutott, I. Ferdinánd, majd I. Miksa rendelték el nagyobb átépítéseket. Ezután látjuk először a reánk maradt metszeteken a jellegzetes négy saroktornyot.

A vár nyugati szélső tornya, a koronatorony régente szabadon állott sziklára épített alapjain. A többi — később épült — három torony a várépület falain nyugszik. A szent koronát 1552-ben hozták Pozsonyba és a többi királyi jelvénnnyel a koronatoronyban őrizték.

Az ország rendjei az 1630. VI. törvénycikkben elrendelték a várlaknak alapos átépítését és „az építés fejévé teszik tekintetes és nagyságos Pálffy Pál urat“. A nagyarányú építkezés 1635-től 1640-ig tartott és 198.143 frt. költséggel járt.

Mária Terézia alatt az 1760—1765. években ismét hatalmas építkezés folyik és a vár lényeges változásokon esik át. A várnak ekkor következik fénykora. Ekkor lesz korának megfelelő műízléssel díszített, pazarfényű

és a kényelem szempontjából is kifogástalan királyi palotává. Az építés költsége 1,300.000 forintra rúgott.

Mária Terézia halála után egyre csökken a várpalota jelentősége.

A várhoz fűződő események hosszú sorozatának ismertetése a történelmet göngyölítené fel. Csak néhány fontosabb eseményt említünk meg.

1189 pünkösdjén Rótszakállú Frigyes császár a várban fesztünetes fogadalmat, hogy keresztshadat indít.

Árpádházi Szent Erzsébetet, II. Endre és meráni Gertrud leányát 1211-ben a várban jegyzik el 4 éves korában Lajos thüringiai gróffal. Ez a poetikus magyar szent 1207-ben valószínűleg szintén a várban született.

Hunyadi János és felesége, Szilágyi Erzsébet 1450 októberében a várban fogadták a pozsonyi nők hódoló tisztelgését. Fiuk, Hunyadi László, várúr lesz Pozsonyban.

1515-ben II. Ulászló, Miksa német császár és Zsigmond lengyel király találkoznak Pozsonyban és a várban.

A vár és a város között nem egyszer támadt ellentét, sőt összeütközés is. Így jellemző, hogy 1526-ban Bornemissza János várnagy, a Budáról menekülő Mária özvegy királynét be nem bocsátja a várba, mert a király meghalt és ő csak törvényes király előtt nyitja meg a vár kapuit. A királyné ekkor Auer polgárnak a Főtéren lévő házában szállt meg. Ez a ház a XIX. században a város felvirágzása körül nagy érdemeket szerzett Edlcsalád tulajdonába jutott. 1910-ben lebontották és helyébe a környezetbe nem illő modern stílusban bankpalotát emeltek.

1552-ben az országgyűlés kimondja, hogy a szent koronát a pozsonyi várban kell őrizni.

1567—1571-ig fejedelmi foglya van a várnak II. János Frigyes szász-weimar-gothai herceg személyében, akit hajthatatlan protestáns érzelmei miatt ítélték rablásra. 1569—1572 években Dobó István, az egri hős is foglya a várnak.

1619-ben Bethlen Gábor veszi uralmába a várat. Az evangélikus polgárság mint felszabadítót üdvözli. A szent koronát Trencsénbe szállítják, ahonnét 1622-ben hozzák vissza. 1645-ben a svéd veszedelem elől a szent koronát Győrbe viszik, de 2 év múlva visszakerül Pozsonyba.

III. Ferdinánd 1651-ben létesíti a Pálffy-szeniorátust és az 1919-ig fennállott pozsonyi grófságot, amelyvel főrendiházi tagság járt.

1698-ban Nagy Péter orosz cár a vár vendége.

1741 szeptember 11-én folyik le a trónteremben a híressé vált „Vitam et sanguinem“ jelenet.

1766-ban beköltözik a vár művészi pompával berendezett új Terezianum-traktusába Albert szász-tescheni herceg feleségével, Mária Terézia kedvenc lányával, Mária Krisztinával. A hercegi pár állandó pozsonyi tartózkodása élénkséget, pompát, fényt varázsol Pozsonyba és forgalmat, jólétet jelent a város polgárainak.

1775-ben a hercegi pár, amely sűrűn fogadta művészek, költők látogatását, vendégül látja Lessing Gotthold Ephraimot.

De csakhamar letűnnek a bőség évei.

II. József a várban fölhalmozott mükincseket Bécsbe szállíttatja, ugyanúgy 1784-ben a szent koronát. A várban az egyetem teológiai karát és a papnöveldeét helyezi el.

1790-ben II. Lipót koronázásakor csillog fel utoljára a vár régi fényében. Budáról a szent koronát rövid időre ismét Pozsonyba hozzák.

1802-ben a várat — egy gyalogezred laktanyájává teszik.

1811 május 30-án a vár tüzvész áldozatává lesz és rommá válik.

De vonzanak a vár romjai is. A bécsi kongresszus idején, 1814-ben Sándor orosz cár, 1820-ban az agg Albert szász-tescheni herceg, 1845-ben pedig II. Frigyes Ágost szász király tekinti meg őket.

A vár melléképületeinek egy részét megkímélte a katasztrófa. Ezek laktanyául szolgáltak, de — börtönül is.

1849-ben politikai foglyokat helyeztek el bennük, így Kossuth Lajos gyermekeit: Ferencet, Vilmát és Lajos Tódort, Guyon Richárd tábornok nejét, a később kivégzett Petöcz György alispánt és itt sínylődött egy-ideig Batthyány Lajos gróf, Magyarország első miniszterelnöke is, akit Pesten 1849 október 6-án végeztek ki.

A vár az államkinestár tulajdona és a katonaság használja azóta is. 1910-ben egy lelkes pozsonyi magyar férfiú, néhai Dobrovits Mátyás dr. egyetemi kórházi igazgató vetette fel a szép eszmét, hogy a várban helyezték el a Pozsonyban létesíteni kívánt egyetemet. Így a vár a magyar tudományosságának és kultúrájának válhatott volna méltó otthonává. De mert anyagilag kedvezőbb, más megoldások kínálkoztak, az eszme nem valósulhatott meg.

Ma féltő gonddal tekintünk a vár romjaira. A hatalmas falak még állják a viharokat, a repedések azonban tágulnak, szaporodnak. Találóan mondja Pozsonynak kiváló monografusa Kemény Lajos:

„A vár a római Colosseum festői romját juttatja eszünkbe. Anyaga is hosszú ideig kőbányául szolgált modern építkezésekhez, — ezt is kikezdte az emberek kegyeletnélküli kapzsisága. Az elmúlás szomorú képe rajta. Régi lakóinak porai szerteszórva a világban.“

De hogy ne ezzel a szomorú akkorddal zárjuk le a várral kapcsolatos történelmi események közlését, meg kell említenünk, hogy a pozsonyi várnagyok és kapitányok névsorában szerepel az 1354. évben Toldi Miklós is, a magyar erőnek legendás megtestesítője, a legnagyobb magyar éposz hőse.

Ha a rom szomorú sorsára látszik is ma kárhozottottnak az egykor büszke vár, a magyar erő és magyar hősiesség glóriája fog mindenkor lebegni falai fölött!

2. A koronázó székesegyház.

*En minden nap elmegyek mellette.
Láttam már napfényben, dörgő viharokban,
Figyeltem, hogy a teste meg se moccan.*

*Szilárd, mint a hit, amely építette.
Egymást tartja itt minden kis atom. —
A városban ma is legnagyobb a dóm.*

Tamás Lajos: Pozsonyi dóm.

Aki kívülről szemléli a koronázó székesegyház minden díszről mentes, egyszerű, komor, szürke falait, amelyeknek alapjait a XIII. század elején kezdték lerakni, nem is sejti, hogy annak belseje mennyi nagyértékű egyházi és művészi kincset rejt magában. Jellegzetes ez az épület azért is, mert a pozsonyi lelket tünteti fel, amely nem szeret hivalkodni, nem keresi az olcsó sikert, hanem az elmélyedésben — pedig ez nem egyszer zárkozottságnak tűnik fel — akarja megtalálni a belső harmóniának valóban nemeset, szépet és értékeset adó forrásait.

A tornyon is hiába keressük a gótikának sokszor cifraságoktól terhes díszzeit. Kőépítménye négyszögletes, rideg, nehézkes, de tömör és erős. A tatárjárás után kezdték építeni. Meglátszik rajta, hogy építőinek lelkét elsősorban a védekezés gondolata töltötte el. Később ágyúkat is helyeztek el benne, hogy a polgárok még a várral szemben is mutassák felkészültségüket. A torony hatalmas sisakja is nélkülözi a könnyedséget, de meg kell nyugodnunk, ha arra gondolunk, hogy ez az építészeti megoldás biztosítja a tartósságát és ellenállását a viharokkal szemben. Mert a toronyba sokszor sujtott a villám, tűzvész áldozata is lett. Legutoljára 1833-ban zuhant le fémsisakja. De 1835-ben ismét büszkén állott helyén és 1846 óta a tudós Rómer Flóris-készítette villámhárító védi.

Térjünk most be az északi oldalon lévő román stílusú kapun a dóm gótíves csarnokába. A félhomályba a mes-

teri kézre valló színes üvegablakokon át óvatosan szűrődik be a napsugár. Csak a szentély, amely jórészt Mátyás királynak köszönheti létét, derűsebb. A történelem levegőjét érezzük itt mélységes áhítattal. A szentély alatt lévő kriptában pihennek Pázmány Péter (†1637) a magyar bíboros Cicero hamvai, továbbá Lósy Imre (†1642), Lippay György (†1666), Széchenyi György (†1695), Keresztély Ágost (†1725) prímások is.

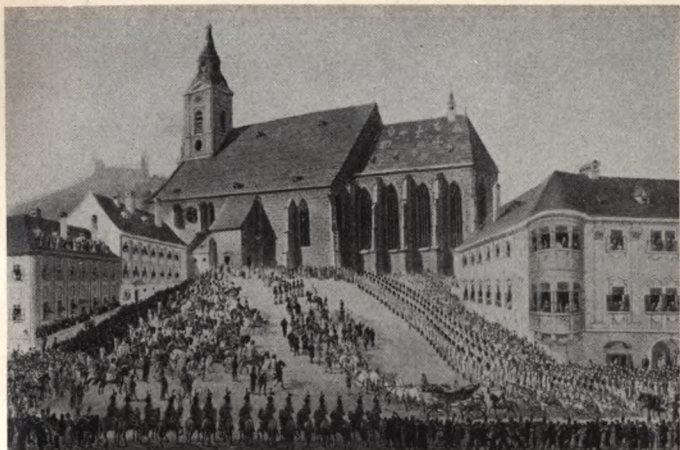
A szentély északi falán olvashatjuk a dómtemplomban 1563-tól 1830-ig megkoronázott 11 király és 6 királynő nevét. Miksától V. Ferdinándig. Aligha van magyar templom, amelyben ennyiszor folyt volna le a koronázás magasztos jelenete!

Ugyanitt Pázmány Péternek a falba illesztett szobra, Rigele Alajos pozsonyi akadémiai szobrászművész ihletett alkotása (1914) ragadja meg figyelmünket. Előtte hatalmas babérkoszorú. Pozsonyi magyarok helyezték oda 1935 decemberében a nagyszombati egyetem 300 év előtti alapításának emlékére rendezett Pázmány-ünnepségek lezárásakor. Mellette erőteljes, harcias férfiút feltüntető márvány síremlék. Pálffy Miklós ez, az 1600-ban elhunyt győri hős. Hamvait is a dómkripta őrzi a Pálffy-nemzetiség sok más tagjának tetemével együtt.

Néhány lépcsőfokon jutunk le a szentélyből a hármashajóba. Északi falába két kápolna nyílik. Az egyik Szt. Anna, a másik Alamizsnás Szt. János nevét viseli.

A Szt. Anna kápolnának a XIV. századból származó timpanonja mesteri domborműben a Szt. Háromságot tünteti fel. A kápolnában — sajnos — meglehetősen elrejtett helyen az 1486-ban elhunyt Schomberg Györgynek, Mátyás király titkárának és az Academia Istropolitana alkancellárjának síremléke.

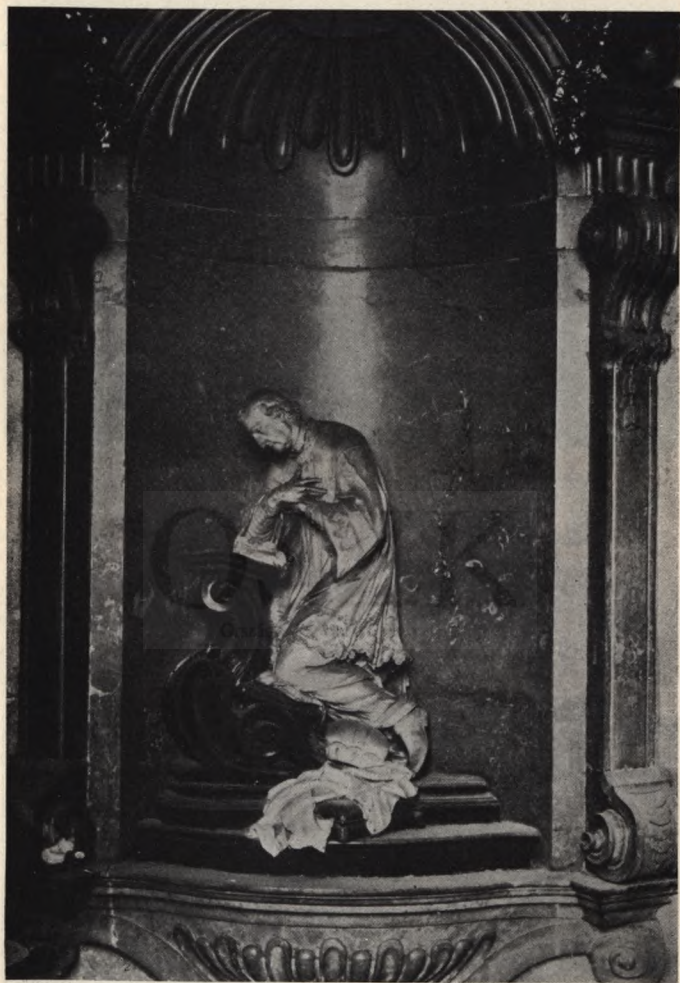
Alamizsnás Szent János kápolnája barokk stílusával simulékonyan illeszkedik bele a templom gótikájába. Nem érezzük semmi bántó ellentétet a két stílus között, sőt mintha zord fenyők között járva egyszerre egy derűs tisztáson színpompás rózsabokorra bukkannánk . . .

A XIII. századból származó dóm 1825-ben Karolina Augusztá királynő koronázásakor

A Duna, Ligetsfalu és a magyar róna a Várhegy mögötti hegyekről

*Esterházy Imre gróf, bíboros hercegprímás († 1745) szobra a dóm
Alamizsnás Szt. János kápolnájában. Donner Ráfél műve*

Esterházy Imre bíboros prímás (1725—1745) építette ezt a kápolnát. Az oltár felett a Pázmány Péter rendeletére készített ezüst koporsóban Alamizsnás Szt. János alexandriai patriarka teteme, amelyet a szultán ajándékozott Mátyás királynak Konstantinápoly bevétele után. A kápolna aranytól ékes, csillogó márványfalai méltó keretet adnak Donner Ráfael szobrászati ékességeinek. A kápolna falában Esterházy Imre Donner által készített márvány szobra. A kápolna alatt négy prímás nyugszik: Esterházy Imre († 1745), Csáky Miklós († 1757), Barkóczy Ferenc († 1765) és Batthyány József († 1799).

Ugyancsak Esterházy Imrének, a művészelektű és bőkezű magyar főúrnak köszönheti Pozsony egyik legkiválóbb szoborművét, a dóm déli oldalán elhelyezett Szt. Márton szobrot (1734). Ha Donner Ráfael (1692—1741) nem is volt magyar származású, a magyar lélekből fakadtnak látszik ez az alkotása. Ágaskodó paripán ül a szent magyar viseletben és kardjával szeli ketté mentéjét, hogy azt megossa az előtte fekvő meztelen koldussal. Csodálatosan életes és a mellett dekoratív ez a szobor, a barokk szobrászat egyik szép alkotása.

A templom falain lévő faragott kődíszek, a szentély karszékei, a XV. századból származó román stílusú keresztelő medence, a többi oltár díszével, a különböző sír- emlékek, domborművek, rácszatok mind megérdemlik, hogy elmerüljünk szépségükben.

A magyar zeneművészet is belekapcsolódik a dóm történetébe. Liszt Ferenc, aki gyakran és szívesen kereste fel Pozsonyt, 1884-ben személyesen dirigálta itt hatalmas koronázási miséjét.

A magyar történelem sok nagyjelentőségű eseménye elevenedik fel bennünk, ha a dóm csarnokait járjuk és a magyar multnak sok érdekes és értékes adata is tárul elénk, ha a torony északi részében őrzött káptalani könyv- és levéltár számos ritkaságot tartalmazó gazdag és nagyértékű anyagába betekinthetünk.

Egy már-már feledésbe menő történelmi adatot hadd elevenítsünk fel:

Miután Bethlen Gábor elfoglalta Pozsonyt, az 1619 november 18-án Pozsonyban tartott országgyűlés 83 szóval 11 ellen a dómot a protestánsoknak adta át. Az istentiszteleteken megjelent maga Bethlen Gábor fejedelem is az ország rendével. 1621-ben Bethlen elveszítette Pozsonyt és a székesegyház visszakerült előbbi tulajdonosához. A Pozsonyért folyt harcokban elesett Bethlennek négy tábornoka. Ezek még ma is ott alusszák örök álmukat a dóm kriptájában. Békés szomszédságban pihennek itt azok, akik egykor egymás ellen fegyvert fogtak, pedig ugyanazt a célt akarták elérni, csak más-más utat választottak.

A pozsonyi dóm áhítatot parancsoló hangulatában gondolkozzunk az ebből meríthető tanulságon mi megfoghatkozott magyarok...

*

A dóm kriptája sajnos nem hozzáférhető, 1922-ben, amikor a város levéltárosa a Pálffy-család régibb tagjainak koporsói után kutatott, ennek a kis műnek szerzője is lent járt a katakombaszerű kriptában. A Szt. Anna kápolna padozatát nyitották meg akkor, onnét akarták megközelíteni Pázmány nyugvóhelyét is. Ez azonban nem sikerült. Csupán az Alamizsnás Szt. János kápolnája alatt lévő kriptatermig tudtak eljutni, ahol négy primás nyugszik.

A kriptába történelmi nevek viselőin, főpapokon kívül előkelő polgárokat is temettek.

1859-ben Knauz Nándor akkori pozsonyi káplán, később (1895—1898) pozsonyi prépost járt Pázmány sírjánál. Láta az egyszerű jezsuita köntösben nyugovó csodálatosan ép tetemet. Azóta nem közelítette meg senki a nagy magyar főpap sírját. Jobb is így! Maradjon tőle távol a mai világnak a tradíciókat sokszor lenéző tülekedése. Akik nemzetük ügyét a meggyőződés erejével önzetlenül akarják szolgálni, így is megtalálják az utat Pázmány törhetetlen magyar szelleméhez!

A Duna mentén.

Dévénynél, ahol a Morva sötét víze lomhán ömlik a Dunába, érintett azelőtt először a hatalmas folyam magyar földet. Most ugyanitt ér Csehszlovákiába.

A festői dévényi vársziclán állott az 1896 október 18-án leleplezett millenáris emlékmű: karesú korinthuszi oszlopon Árpád-korabeli magyar vitéz. Balkezét Magyarország címerét ábrázoló pajzsra támasztotta, jobb kezében görbe kardot tartott. Az emlékművet 1921 január 2-án felrobbantották.

Eltávolították a dévényi kikötőhíddal szemben egy domboldalba illesztett díszes táblát is, amely szintén a milleniumi évben a felsődunai szabályozás emlékére készült.

Ha Dévénytől, amely a pozsonyiak kedvelt kiránduló helye, félóra alatt gőzhajón tesszük meg Pozsonyig a 11 kilométeres utat, már útközben szemlélhetjük az 1886-ban a magyar állam által megindított Duna-szabályozás alkotáseit, amelyek legfontosabb részét 1896-ban fejezték be.

A Duna egyik kanyarodójában rövid néhány percre egyszerre látjuk a dévényi és a pozsonyi várromot. Csakhamar feltűnik a pozsonyi Váralja (Zuckerman dl), majd a várhegy ósdi házaival. Elhagyjuk a Vödric pataknak a Dunába torkolásánál nemrég épült főiskolai internátus hatalmas épületét és már Pozsony falaihoz érünk. Láthatóvá válik a városi part mentén 1½ kilométeres hosszúságban épült védő fal, amely 6 méteres vízállás esetén is védelmet nyújt az ár ellen. A város alacsonyabban fekvő részeiben nem kell rettegni az elég gyakori árvizektől.

Elhaladunk a csavargözös állomás mellett. A ligeti parttal ez az összeköttetés 1891 óta áll fenn. Azelőtt — 1825-től — a két partot hajóhíd kötötte össze, amelyet minden nagyobb hajó előtt megnyitottak.

A csavargözös állomás mögötti téren állott a pozsonyi származású Fadrusz János (1858—1903) remek

műve: a Mária Teréziát magyar díszruhában, lóháton, egy magyar főnemes és egy kuruc vitéz között carrarai márványból ábrázoló koronázási emlékszobor. A király jelenlétében 1897 május 15-én leplezték le a szobrot, amelyet 1921 októberében leromboltak. A szobor gránittalapzatát 1925 elején szedték szét.

Az immár lerombolt szobor az 1870-ben eltávolított koronázó domb helyén állott. A domb 1775-ben épült az ország valamennyi vármegyéjének földjéből.

A jelenleg csak pázsittal fedett térre tervezik Stefanik Milánnak, a csehszlovák köztársaság egyik alapítójának szobrát.

A térnek a belváros felé eső frontján van a háború előtt épült városi Vigadó.

De folytassuk tovább hajóutunkat:

Az új uralom alatt épült mezőgazdasági múzeum (1928), iparszakiskola (1904) és az országos hivatal épülete — azelőtt hadtestparancsnokság (1910—1913) — tűnik fel a parton raktárak és daruk mögött, mire a vas-hídhoz érünk.

1890 decemberében I. Ferenc József személyesen nyitotta meg a róla elnevezett hét nyílású 460 m hosszú (a Duna szélessége itt 300 m) hidat, amelyet Baross Gábor a „vas“-miniszter sürgetésére építtetett az állam. A hídon személy, járómű és annak külön szerkezetén vasúti forgalom bonyolódik le. A magyar uralom alatt a hídnak nagy jelentősége volt, mert a Dunántúlt kapcsolta Pozsonyhoz. Ma ez a jelentősége megszűnt. A hidat nemrég Stefanik Milán után nevezték el.

A híd városi lejárójától balra az egyetem központi épülete, jobbra egy hatalmas szürke épület az új pénzügyigazgatóság. A kikötő rész következik most. A part mentén horgonyzó uszályok mögött látjuk a Duna-vásár tornyos kiállítási csarnokát. 1921 óta évente ismétlődik ez a rendezés, kezdetben „Keleti vásár“, utóbb „Duna-vásár“ néven.

A téli kikötőnél befejezzük partmenti hajóutunkat. A kikötő az 1899—1903. években épült és 250 hajó befogadására alkalmas. Alatta ágazik a Kisduna, ott kezdődik a színmagyar Csallóköz.

A pozsonyi Dunapart házsora, ahogy végigtekintetünk rajta, nem mutat egységes képet. Mintha ötletszerűen történt volna kiépítése. A partokat vonzóvá főleg maga a Duna teszi. Hömpölygő hullámai útvonalat jelentenek, amely közvetítő szerepre van hivatva Nyugat és Kelet között. Hogy Pozsonynak, mint a porta occidentalist érintő városnak ez a jelentősége mindjobban fokozódik, az nem a pozsonyiakon múlik.

Pozsonynak várossá kiépített része csak a Duna balpartján terül el. A hídon vagy csavargözösön elérhető jobbpart még liget jellegű. Jól esik a szemnek, ha a város kőházai közül kikerülve megpihenhet a túloldal százados fáinak lombján. A díszliget, amelyet 1932-ben a szokolmozgalom alapítója, Tyrš után neveztek el, a kövezett bécsi országúton túl fekszik. Mióta a ligetet délről és délnyugatról egyre jobban körülölelő, azelőtt jelentéktelen kis község Ligetfalu — ma Petržalka — lakosságának száma közel 15.000-re szökött fel, a liget útjai inkább a forgalmat, mint az üdítő sétálást szolgálják.

A Duna partján három hajósegyesület épülete áll egymás tőszomszédságában. A legelső ónémet stílusban az 1895—1897. években épült tornyos klubház a Pozsonyi Hajós Egyesületé, amely 1862 óta áll fenn és a legrégebben működő magyar hajósegyesület. A másik két egyesület (német és szlovák) az átalakulás után létesült.

A Duna jobbpartján találjuk a legtöbb pozsonyi testedző egyesület telepét, közöttük az 1880-ban alapított Pozsonyi (ma Polgári) Torna Egyesület tribünös klubházát, labdarúgó terét és teniszpályáit.

A nyugalom, poézis lassanként kiszorul a Duna part-

járól és a díszligetből a Dunaágak melletti távolabbi erdőkbe és ligetekbe. Fél századdal ezelőtt, még a Duna partján egy ma is álló faóriás tövében merengett Reviczky Gyula egy ifjú szerelmén és 1880-ban megírta ott „A pozsonyi ligetben“ c. költeményét:

„Ah, álom, álom, álom!
 Azt mondja, ifjúságom
 Mulandó hűtelen...
 Szép ligetem, virulj csak
 S te szív, álmodd a multat
 Még egyszer át s légy csöndesen.“

1907-ben a pozsonyi Városszépítő Egyesület a fát emléktáblával jelölte meg, amelyen olvasható volt a hangulatos költemény. Az új időkben eltávolították ezt az emléktáblát is. A poézisben, sajnos, sokszor ellenséget lát a Mának könyökkel törtető prózája. Az álmodozást nem tűri a rideg jelen...

Az Óváros marad a város szíve.

Pozsony az impérium változása előtt törvényhatósági joggal feruházott szabad királyi város volt. 1848-ig országgyűlések és koronázások színhelye.

Pozsonyt 1919 január elsején szállották meg a nagy antant részéről olasz, valamint csehszlovák csapatok. Srobar Lőrinc, Szlovenszkó teljhatalmú minisztere, a város nevét „Bratislavá“-ban állapította meg. Ezt a nevet a minisztertanács Prágában 1922 február 22-én tartott ülésében hivatalosnak mondotta ki. A Trianonban 1920 június 4-én aláírt és 1921 július 26-án életbeléptetett szerződés értelmében Pozsony az 1918 október 28-án alapított csehszlovák köztársasághoz tartozik.

Pozsony az 1930 évi népszámlálás szerint 123.644 lakosával Csehszlovákiának Prága, Brünn és Märisch Ostrau után negyedik legnépesebb városa. Ma közel 150.000-re becsülik lakóinak számát. E mellett Pozsony Szlovenszkónak legnagyobb városa és névleges fővárosa. Ennek ellenére a közigazgatását szabályozó külön tör-

vény (1922. évi 243. sz. törvény, amely Kassára is vonatkozik) a rendezett tanácsú város színvonalára helyezi Pozsonyt, a városi közigazgatás élén a kormánytól kinevezett polgármester áll, a város autonóm jogai tetemesen megcsorbultak. Bratislava-Pozsony polgármestere jelenleg Krno Vladimír dr., helyettes polgármesterek Kraus Ferenc dr. és a magyarok, valamint németek részéről Förster Viktor dr.

A világháborúnak utolsó fejezete zárult le ekként Pozsony történetében.

*

Az Óváros még ma is a város szíve és mindenkor az is marad. Hivatalosan kilenc közül ez az I. kerület. Ezt védték 1772-ben történt lerombolásukig a város hatalmas falai, amelyek nyomát egyes helyeken még ma is megtalálhatjuk. A kaputornyok közül már csak egy áll, a Mihály-torony, amely a főkapu felett őrködött. Mielőtt észak felől elérnők, láthatjuk a régi városárkot.

A Mihály-torornak kecsessége mellett is erőteljes az alakja. Ha áthaladunk azelőtt három, most egynyílású kapuján, nem tudunk mentesülni a mult romantikájának emlékeitől. Esténként hiába sodródunk villanyfényes kirakatok és napi gondjaiktól, teendőiktől űzött, siető járókelők között, fel-fel kell tekintenünk a toronyra és várjuk, hogy erkélyén megszólaljon a toronyőr érces hangja és „Dicsértessék“-kel jelentse, hányat ütött az óra.

A XIV. század végéből származik a közel 50 m magas torony. Csúcsán a sárkányt legyőző Mihály arkanynak, Eller Péter pozsonyi rézműves készítette szobra.

A Mihály-utcában több szép, régi ház. Portáléjuk és falaik művészi régi díszét bosszantóan takarja el sokhelyütt ízléstelen újabb cégtábla. A régi országháza maszív épülete (1753) egyik nevezetessége ennek az utcának. Híres országgyűlések színhelye volt a ma a felsőbbíráóság (azelőtt kir. ítélő tábla) hivatalait befogadó épület. 1825-ben itt alapította Széchenyi István a Magyar Tudományos Akadémiát, a mult század negyvenes éveiben itt

folytak le a Magyarország megújításának jegyében működő országgyűlések. Az ezen történelmi emlékek megörökítésére a magyar uralom alatt az épület falába illesztett emléktáblákat és az oromdíszként elhelyezett művészi országcímert már vagy 14 éve eltávolították.

Szomszédos az egykori országházzal a Ventur-utcába nyúló nagy háromemeletes bérház. Ennek helyén állott egykor a királyi kúria, amelyben megszállottak a királyi párok. Mátyás és Beatrix gyakran tartózkodtak itt. A mai épületben született József nádor két gyermeke, József 1832-ben és Henriette a későbbi belga királyné 1836-ban. Az erről szóló emléktábla elmosódó betűivel még rajta van a házon. A Ventur-utca egyik házában született 1800-ban Jeszenák János báró szabadsághős, akit 1849 október 10-én akasztottak fel Pesten az Újépület udvarán. Ugyanebben az utcában történelmi emlék még a régi pénzverő ház (XIV. század) és az Academica Istituta (1467) részben még ma is fennálló épülete.

A Ventur-utcából boltíven át csendes utcákba jutunk. A Klarissza-utcában a Klarisszák egykori kolostora, amely száz évnél tovább a kir. kat. főgimnáziumnak volt otthona, most pedig a Komensky-egyetem könyvtárának elhelyezésére szolgál. A templom nincsen használatban, híres ötszögű gótikus tornya, amely a templom falából emelkedik ki, a XIV. századból származik, 1899-ben átépítették, de azóta is nem egyszer fenyegette az összeomlás veszedelme.

Párhuzamosan a Ventur-utcával a város zajos forgalmából kiesetten húzódik a Káptalan-utca, az ősrégi kispósta lakot találjuk itt kanonoki házak szomszédságában. Az utcának a dóm felé lévő végén balra a kétemeletes prépostlak, előtte kis díszkert, ebben Árpád házi Szt. Erzsébet szobra, Rigele Alajos szép alkotása (1907). Jobbra tömör épület, amelynek alapkövét 1628-ban Pázmány Péter helyezte el. A jezsuiták társháza volt kezdetben. 1850-től a kir. jogakadémia, 1914-től az Erzsébet egyetem jogi fakultásának, ennek 1921-ben való meg-

A városháza (XIII. század), előtte a Roland-szobor

A városháza udvara, az árkádos folyosó a XVI. században épült

A Mihály-torony a városárokból tekintve

A kis prépostlak (XIII. század) a Káptalan-utcában, Pozsony egyik legrégebbi épülete

A ferenciek temploma. A XIII. században építette IV. (Kún) László Ottokár cseh király felett aratott győzelmére

szünte után pedig a Komensky egyetem hasonló fakultásának, majd legutóbb a teológiai karnak otthona. Az épületben és épületen a magyar uralom alatt elhelyezett különböző emléktáblákat eltávolították.

A Ventur-utca a Hosszú-utcába torkollik, amely előbb Szilágyi Dezső nevét viselte. Mária Terézia uralma alatt, amikor a magyar főurak szívesen sütkéreztek az udvar fényében, épült ebben az utcában a ma is fennálló Balassa, Esterházy és Csáky kastély. Nemes barokkjuk — sajnos — most már nem tud megfelelően érvényesülni a kegyeletnélküli gondolkozás és üzleti szellem miatt. Ezek a házak azóta is többször cseréltek gazdát. A főurak példáját tehetős polgárok is követték és az Óvárosban nem egy díszesebb régi épületben gyönyörködhetünk, amely a pozsonyi polgár műízlését, áldozatkészségét, de vállalkozó szellemét is dícséri (például a mai Mirbach palota 1770-ből). Ha már 1722-ben az Óváros házainak negyedrésze volt magyar-nevű tulajdonos kezén és a német-nevűek közül is sokan vallották magukat magyaroknak és ha tudjuk, hogy egy csomó céh volt tisztán magyar, akkor nem kell sokat cáfolnunk azokat, akik célzatosan vitatják Pozsony városi életének régi magyar vonatkozásait.

A Főtér az óváros centruma — ma Masaryk-tér — a régi időkben piac volt, de ott történtek a kivégzések, nyilvános fenyítések is. A városháza remek kapuja felett olvashatjuk: „Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium, contra Dominum“.

Az 1885 óta parkozott tér közepén a XVI. századból származó díszkút és szobor áll. A három épület egyesítéséből létesült régi városháza (XIII. század) ma a sok hozzáértéssel és műgonddal vezetett városi múzeum otthona. Szerencsés gondolat volt ez a megoldás. A múzeum és a városi levéltár is rendkívül értékes anyaggal rendelkezik. Rendezése és gondozása dr. Faust Ovidiusz városi levéltáros érdeme.

A városi hivatalok legnagyobb része a primáspalotá-

ban, Pozsony egyik legszebb és legstílusosabb épületében van elhelyezve. Hefele Menyhért tervei szerint Batthyány József gróf primás építtette az 1778—1781. években. 1902 óta a palota a város tulajdona. A barokkstílusú impozáns épület egyik előcsarnokában tapéták mögé elrejtett hat gobelint fedeztek fel 1903-ban. Ezek a XVII. században Angolországban készültek, később Mazarin, a híres francia bíboros, tulajdonában voltak. Miként kerültek Pozsonyba, máig sem sikerült megállapítani. A rendkívül nagyértékű gobelinek Héro és Leander mitológiai szomorú történetét ábrázolják. A primáspalota egyik gyöngye még az udvarába nyíló Szt. László kápolna művészi oltárképével és híres freskójával.

A régi városháza mellett a Főtéren láthatjuk a jezsuiták templomát, amely eredetileg protestáns templom volt. 1636—1638-ig épült. Főoltára és különösen szószéke művészi értékű. A templom kriptájában nyugszik a magyar-ellenessége miatt még ma is emlegetett Kollonich Lipót bíboros hercegprimás (1695—1706).

Néhány lépés és már a Ferenciek-terén járunk. A ferencieknek a XIII. századból származó temploma és tornya, melyet a millenium alkalmával restauráltak, nagyértékű történelmi és művészeti alkotás. Különösen becses, mint műemlék, a XIV. században épített Szt. János kápolna, amely legújabbán már ismét hozzáférhető. Ebben a templomban történt koronázásokkor az arany-sarkantyús vitézek felavatása. A templom kriptájában nem egy történelmi nemzetség fia nyugszik. Szomszédságában van a nagy kultúrmissziót végző Orsolya-rend történelmi nevezetességű temploma (1640).

Hosszadalmas és ennek a kis könyvnek keretébe be sem illeszthető az Óváros egyéb építészeti és művészeti értékeinek felsorolása. Az óvároson kívül elszórtan különösen a barokk és empire stílusnak találjuk több remekét. Ilyenek az egykori primási nyári palota a XVII. századból (ma kórház), a Szt. Háromság (trinitárius-rend) temploma (1717—1719), az Irgalmas-rend stílusos

temploma és épülete (1672), előtte az 1825. évi országgyűlés emlékére létesült díszkút és oszlop, a Szt. Erzsébet temploma (1739—1743) híres szószékével, oltárképével és freskóival, a vízi kaszárnya (1759—1763), a Mi Asszonyunkról nevezett festői templom és kolostor (1747), a Grassalkovich palota (1760), az Aspremont kastély (1770), ma egyetemi hivatalok vannak benne, a két ev. templom (1774—1777), az empire stílusú egykori Berchthold kastély (1832), az országos hivatal által használt egykori vármegyeháza (1844).

Számos kívülről nem sokat mutató régi polgári ház udvara meglep csodálatos jóízlésével és finomult stílusával.

A legutolsó 50 év alatt sikerültebb építészeti alkotások keletkeztek, így többek között a városi színház (1884—1886), a magyarstílusú Szt. Erzsébet templom (1913), a ref. templom (1913), a virág völgyi románstílusú plébániatemplom (1885—1888), a Szlovák (azelőtt Magyar) Általános Hitelbank palotája (1924), a Savoy-Carlton nagyszálló (1930), a szlovák evangélikusok temploma (1934).

A legújabb skatulyaszerű üzlet- és bérházak nélkülözik a pozsonyi karaktert és bármely más, akár európai, akár amerikai városban is állhatnának. E mellett nem egyszer értékes régi épületek helyét foglalják el, rontják az utcák és a terek képének harmóniáját.

Az átalakulás után megváltozott számos utca neve. A régi utcaneveket tömören magyarázó, ízléses táblák a múzeumba kerültek. Az 1930. évi népszámlálás hivatalos adatai szerint Pozsony magyarságának arányszáma 20% alá csökkent, ezért az új utcatáblák csak kétnyelvűek.

Pozsony szívének mondtuk az Óvárost. Ebből a szívből indult ki azelőtt az a vérkeringés, amelyen át a pozsonyi talajból fakadt pozsonyi lélek rányomta bélyegét minden alkotására. Akármelyik stílus megnyilatkozását tekintjük is, az mindenkor, minden túlhajtás nélkül,

lehiggadtan, megnemesedve érvényesült. Ha messze idegenből jött is ide a tervező, építő, szobrász, festő és egyéb művész, kénytelen volt alkalmazkodni a pozsonyi ízléshez, amelyben mindig utat tör magának a pozsonyiak lelke. Nem zárkozik ez el semmi elől, ami nem idevaló, ha abban felleli a valóban értékeset, de mindig átformálja azt a maga egyéniségének megfelelően.

Amint számos, rendkívül figyelemreméltó művészeti érték szerényen megbújva rejtőzik Pozsony falai között, úgy számos pozsonyi tehetség is megelégedett azzal, hogy itt szűk körben virágoztassa képességeit. Inkább ittmarad az otthoni rögön névtelen pozsonyinak, semhogy szülővárosán kívül szerezzon hírt és dicsőséget. Pedig de sok neves közéleti, tudományos és művészi személyiség futott be magasra ívelő pályát vagy öregbítette a magyar név dicsőségét, aki Pozsonyból származott el, vagy élete egy részében a pozsonyi levegőt szívtta...

Ma talán elhomályosul a „pozsonyi léleknek“ jelentősége, pedig hiába. A pozsonyi talajon csak az tud meggyökerezni, aki hozzáidomul a pozsonyi lélekhez...

Pozsony és a magyar szellemiség.

Már az Árpádok alatt számos literátus, rangbéli és a papirendhez tartozó magyar úr tartózkodott állandóan Pozsonyban. A vármegye, a környék mindenkor magyar volt és a királyi vár is tiszta magyar szigetet jelentett minden időkben. Később, főleg a Pozsonyban gyakran székelő Nagy Lajos, majd Mátyás király udvarában egybegyült kiváló tudósok, művészek minden fajtája árasztotta Pozsonyból is szelleme fényességét. A XV. században külföldön is nagy hírnévvel bíró „Academia Istropolitana“ teszi Pozsonyt az ország művelődésének fókuszává.

A mohácsi veszedelem után emelkedik egyre Pozsony jelentősége a magyarság szellemi életében is. Itt székelték évszázado-

kon át a legfőbb kormánytestületek és itt tartották diétáikat a karok és rendek. Ezen diéták közül legfontosabbnak mondható az 1526. évi, amikor a Ferenciek refektóriumában királlyá választották I. Ferdinándot, akivel megkezdődött a Habsburg-ház 392 éves magyarországi uralma. Az 1606. évi országgyűlésen ratifikálták a rendek a zsitvatoroki békét és a Bocskaival kötött bécsi békét. 1723-ban Pozsonyban alkotják meg a Pragmatica Sanctiőról szóló törvényt. 1848-ban pedig a reformtörvények megalkotásának színhelye Pozsony. Négy évszázad folyamán összesen hatvanhat diéta folyt le Pozsonyban.

A Pozsonyban megindított vagy végzett tudományos munkásság eredményeit nagyon gyakran semmisítették meg az idők viszontagságai. Tűzvészek, rablások és egyéb pusztítások helyrehozhatatlan kárt tettek a város és káptalan levéltárában, művészeti tárgyiban és épületeiben.

A Pozsonyból az egész magyarságra kisugárzó szellemi erők legfőbb éltetői a részben Pozsonyban székelő primások. Pozsonyból irányítják az ellenreformáció sok küzdelmét: Oláh Miklós primás telepíti Magyarországra a jezsuitákat és a pozsonyi székesegyházat is kijelöli templomukul. De sem az ő törekvéseit, sem utódjait, Verancsics Antalét nem követi nagy siker. Végre a XVII. században Pázmány Péter volt az, aki páratlan tudományossággal, fáradhatatlan munkássággal és ügyességgel, szavainak és tetteinek erejével gátat tudott vetni a magyarországi katolicizmus végenyészetének. Újjászervezte az egyházat erős nemzeti szellemben, híven szavaihoz, hogy: „tartom magamat oly jó magyarnak, mint bárki más. Hazámnak, nemzetemnek becsületét és csendességét szeretem és óhajtván kérem“.

Pázmány, a magyar próza megteremtője, legtöbb művét: Kalauzát, egyházi beszédeit, leveleit Pozsonyban írja. Munkáinak jórésze itt kerül sajtó alá. Fordításait oly igyekezettel fogalmazta, „hogy a deák betűnek értelmét híven magyarázná... mintha először magyar embertől, magyarul iratott volna.“

Szinte érthetetlen, hogy hosszú időközön át legkevésbé Pozsonyban méltányolták megfelelően Pázmány nagyságát és megfelelően látszottak arról is, hogy hamvai ott pihennek a székesegyház kriptájában. A pozsonyiak helyett Fraknoi Vilmos püspök rótt le régi tartozást, amikor Pázmány demoszteneszi és cicerói színvonalú, de magyar szellemű és magyar kifejezésekben gazdag prédikációi színhelyén a koronázó székesegyház szentélyében a nagy férfinak művészi építáriumot emeltetett Rigele Alajos mesterrel.

A katolikus restauráció legnevesebb szónokai: Káldi, Veresmarti, Forró, Hradisai klasszikus prédikációi Pozsonyban hangzottak el, innen kapott tápot az erős nemzeti érzéstől áthatott

homiletikai irodalom. De itt prédikált Bethlen Gábor kiváló papja, Alvinczi Péter is 1618-ban.

Pázmány idejében megfordult Pozsonyban Zrinyi Miklós, a költő-államférfi és akkor majd utóbb is a magyar közéletnek minden számottevő személyisége kíséretével együtt, ami élenkséget, mozgalmat hozott a város szellemi és gazdasági életébe is.

Magyar főurak, elsősorban a primások és a kat. egyháznak egyéb nagyjai példátlan áldozatkészséggel hívnak Pozsonyba a külföldről neves festő-, szobrász- és építőművészeket, akik a várost és az országot Pozsonyból gazdagítják örök szépségű műveikkel. A primások közül különösen Esterházy Imre bíboros-érseknek her vadhatatlanok — és sajnos, még eléggé nem is méltányoltak — az érdemei.

Természetes, hogy mindez nem maradhatott hatás nélkül a pozsonyi polgárság amúgyis fogékony és a szép iránt nagy érzékkel bíró lelkületére. Nem divattá, de lelki szükségletté válik a pozsonyiakban a művészetnek kultusza, a művészek, tudósok, írók felkarolása. Művészi érzékük megnyilatkozik házaik külső és belső stílusában és egyébként is életformájukban. Sajnos, tűzvészek, pusztítások, árvizek és egyéb elemi csapások sok rombolást végeztek ezeken az alkotásokon és a művészi gondolatok kivitelének rovására menő takarékosagra kényszerítették koronként a pozsonyi polgárt. Annak lelkében azonban mindenkor élt és érvényesülést keresett a szépnek, nagy-nak, nemesnek szolgálata, e mellett erős konzervativizmusa ellenére a meleg érdeklődés a haladás és fejlődés követelményei iránt.

A XVIII. században Pozsonyban működik Bél Mátyás, a nagynevű földrajz- és történettudós és kiadja az első hírlapot a „Nova Posoniensia“-t. Mária Terézia gárdistáit is sok szál fűzi Pozsonyhoz. Ennek a századnak végén a szabadszellemtű írók Pozsonyból is terjesztik a felvilágosodás eszméit.

Széchenyi István gróf 1825-ben a pozsonyi országgyűlésen alapítja meg a Magyar Tudományos Akadémiát. Több műve itt lát napvilágot. 1848-ban lázasan lüktet Pozsonyban a nemzetivé lett szellemi élet az itt huzamo-

sabban lakó Kossuth Lajos lenyűgöző és lelkesítő hatása alatt. Berecz Károlynak „Szabad hangok“ c. költeménykötetét, mint a szabad magyar sajtó első könyvét Pozsonyban a Belnay-féle nyomda adja ki. Deák Ferenc is rendszeresen keresi fel a pozsonyi diétákat.

Nagyon hiányos és vázlatos ez a felsorolás, mert ennek a kis műnek szűk keretei nem teszik lehetővé, hogy kitérjünk mindazokra a szellemi mozgalmakra, amelyek Pozsonyból, Magyarország akkori fővárosából kiindultak.

A magyar irodalom nagyjai közül, akik Pozsonyban huzamosabb ideig tartózkodtak és akiknek alkotásaiban nyomot hagyott itteni életük, a következők:

Tinódi Lantos Sebestyén, Amádé László báró, Gaál György, Csokonai, Kisfaludy Károly, Kölcsey, Tompa, Madách, Petőfi, Jókai, Reviczky Gyula, Endrődi Sándor, Gyóni (Achim) Géza.

Petőfinek 1911-ben leleplezett szobra szemben a színházzal állott. Radnai Béla szobrászművésznek ezt az alkotását 1921-ben lebontották. Reviczky emléktábláját eltávolították.

A Jókai pozsonyi tartózkodásának emlékére 1894-ben a Toldy Kör által a Jókai-utca 10. számú házára illesztett emléktáblát az átalakulás után eltávolították, de a pozsonyi keresztényszocialista párt kezdeményezésére megindult mozgalomra visszahelyezték 1925-ben, ugyanakkor a Szél-utcát ismét Jókairól nevezték el.

A tudósok közül Katona István, Kempelen Farkas, Bél Mátyás, Pray György, Szlemenics Pál, Kámori Sámuel, Rónay Jácint, Simkó Dániel, Endlicher István, Romer Flóris, Schedius Lajos, Ponori Thewrewk József és fiai, Thaly Kálmán, Lénárd Fülöp, Ortway Tivadar stb. éltek hosszabb ideig Pozsonyban.

Pozsonyból származnak Messerschmidt X. Ferenc, Tilgner Viktor és Fadrusz János hírneves szobrászművészek és Oeser Ádám Frigyes festőművész.

Itt említjük meg, hogy 1921 óta Pozsony a dunáninnyi ref. egyházkerület püspöki székhelye. Ebben az évben püspökké *Balogh Elemért*, a pozsonyi gyülekezet tudós lelkészét választották meg, aki 1895 óta lelkészkedik Pozsonyban.

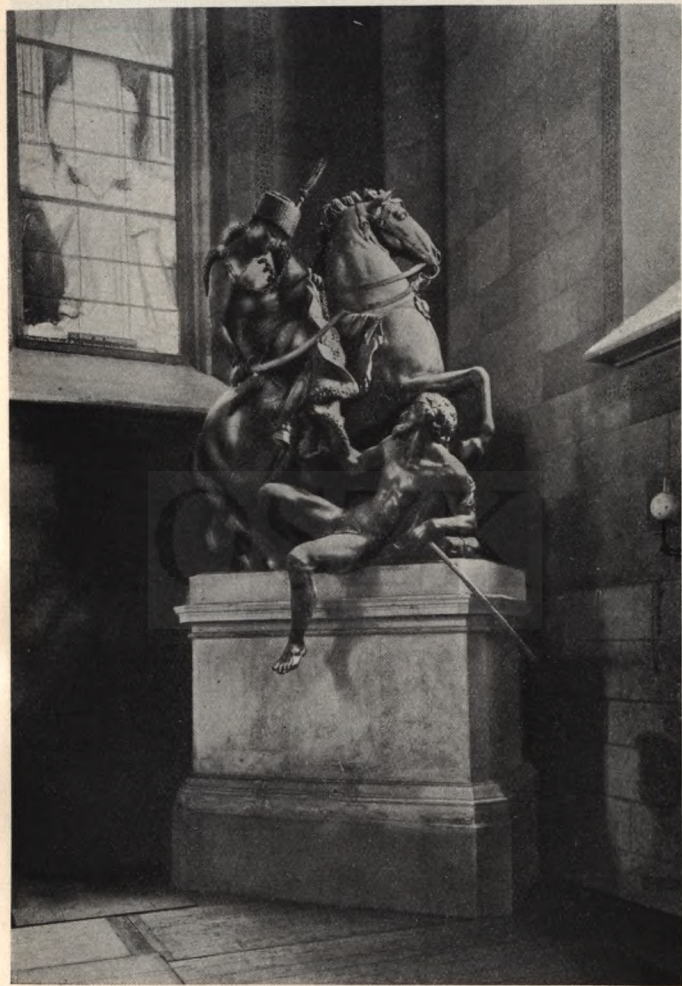
Ugyancsak Pozsonyban székel a csehszlovákiai magyarság pártjának, az Egyesült Országos Keresztényszocialista és Magyar Nemzeti Pártnak központja. A párt 1936-ban alakult meg a nevében megjelölt két párt fúziója alapján. A párt elnökei *Jaross Andor* és *Esterházy János* gróf, országos igazgatói pedig *Aixinger László* dr. és *Koczor Gyula*. A pártra az 1935. évi képviseléválasztáson Szlovénországban és Ruszinszlovákiaiban 291.831 szavazatot szereztek. A prágai parlamentben kilenc képviselő és öt szenátor képviseli a pártot. A törvényhozók klubjának élén *Szüllő Géza* dr. áll, akinek neve közismert a nemzetközi fórumokon a magyarságért kifejtett tevékenysége következtében és aki *tagja a Magyar Tudományos Akadémiának is*.

Magyar iskolák.

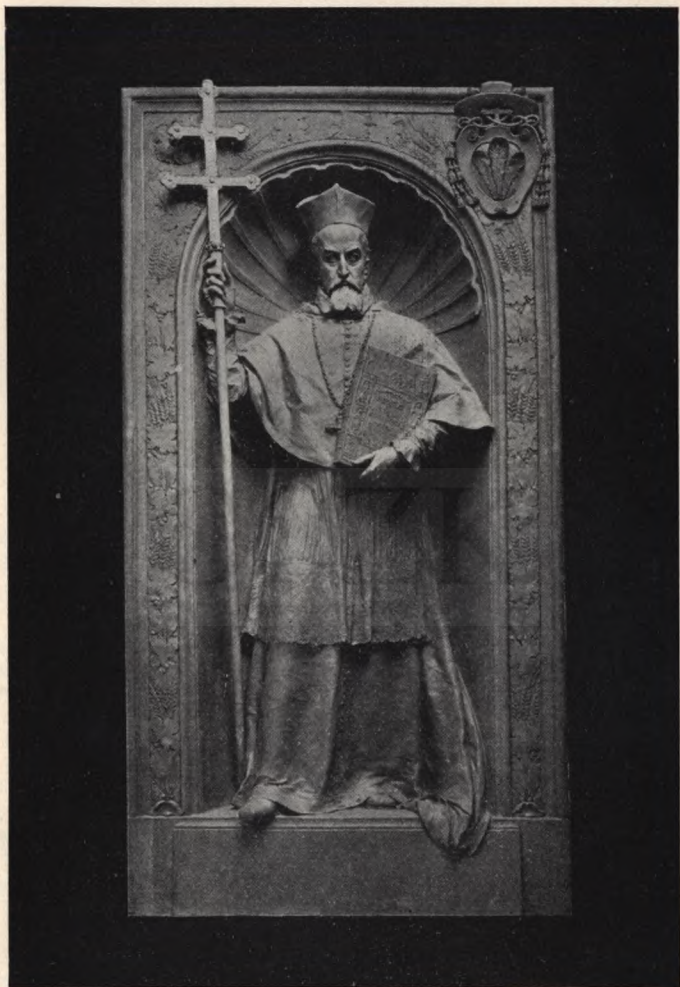
A pozsonyi magyar iskolák, igaz, hogy német iskolák mellett, de századokra visszamenően alapozták meg az érzelmet és szeretetet a magyar művelődés és annak ápolása iránt.

A városi levéltár feljegyzései között a magyar iskolamesterekről már a XVII. században találunk nyomokat, a régi káptalani iskolában feltétlenül magyarul is kellett tanítaniok, mert ott képezték ki a magyar vidékek hitszónokait. A reformáció és ellenreformáció e tekintetben kedvező hatást gyakorolt. Az ev. líceumban 1735-ben magyar tanfolyam nyílik meg, az ev. elemi iskolákban 1787-től kezdve válik rendszeresebbé az anyanyelven való oktatás. A középiskolákban II. József halála után szerepel a tantárgyak között a magyar nyelvtan is. De még majdnem egy századnak kellett elteltie, amíg Pozsonyban az elemi iskolák, amelyeket kivétel nélkül az egyházközségek tartottak fenn, magyar jellegűekké nem váltak.

A kir. akadémiában, amelyet 1734-ben alapítottak és amelyből a kir. jogakadémia alakult ki, a latin, majd a forradalom után a német előadási nyelv mellett a múlt század hetvenes éveig csak szórványosan érvényesült a magyar nyelv, de még azután is akadtak egy ideig tanárok, akik csak törték a magyar nyelvet. A jogakadémia 1914-ig állott fenn. A jogakadémiát az egész Magyarország területéről keresték fel hallgatók, így nemzetiségi vidékekről is. A magyar hallgatók, ha nem is olvadtak be a pozsonyi polgár-

Donner Ráfáel magyarmentés Szt. Márton lovasszobra a dómban

*Pázmány († 1637) síremléke a dómtemplom szentélyében.
Rigele Alajos akad. szobrászművész alkotása*

ságba, annak egyes köreivel mégis érintkeztek és ilymódon, valamint társadalmi, kulturális és sportbeli rendezéseikkel a magyarsodásnak értékes tényezőivé váltak.

Pozsonynak a magyar szellemiség terén való nagyfontosságú szerepét elismerte a magyar kormány, amidőn 1914-ben itt létesítette az Erzsébet Tudomány Egyetemet (1912:XXXVI. tc.), amelynek 1918-ban már három fakultása volt. Sajnos, nagyon rövid életet adott a sors az egyetemnek, amely az Academia Istropolitana tradíciói és tanárai kiválósága révén hivatva lett volna arra, hogy a magyar tudományosságnak ékességévé váljék. Az impériumváltozás következtében 1919 szeptemberében átvette a csehszlovák kormány az egyetem két fakultását, magyar jogi és államtudományi karát pedig 1921-ben szüntette meg. Helyébe a csehszlovák Komensky-egyetem került, melynek kezdetben három fakultása volt, a negyediket, a teológiaiit most szervezték meg.

Az átalakulással kapcsolatban megszűnt Pozsonynak két évszázados kiváló és nagyhírű középiskolája is: a kir. kat. főgimnázium és az ev. liceum. Mindkettőnek egykori tanítványai között a magyar szellemi életnek számos nagy értékét találjuk. Megszűnt a főreáliskola is. A magyar ifjúság részére ma csak egy középiskola, az állami magyar reálgimnázium áll fenn, amelynek 700 tanulója van.

Pozsony magyar iskoláinak sorsáról a következő adatok állanak rendelkezésünkre:

1918-ban 12 elemi iskolában tanítottak magyarul, a magyarozatot azonban megismételték németül és a német nyelv tantárgyként is szerepelt. Ma magyar tanítás 8 elemi iskolában folyik.

A magyar polgári iskolák száma 5-ről 4-re, a magyar közép- és szakiskolák száma pedig 9-ről 4-re csökkent.

A magyar egyetem megszűnt és az egész csehszlovák köztársaságban nincs magyar egyetem, de magyar tan-szék sem.

Magyar kulturális egyesületek.

Az átalakulás után a magyar kultúrának áldozatos szolgálatát fokozott mértékben vállalták magukra a már fennálló magyar kulturális és társadalmi egyesületek, amelyeknek a változott viszonyokhoz mérten módosítaniok kellett alapszabályaikat.

A kulturális munkában első helyen áll az 1874. évben alapított Toldy-kör, amelyről még megemlékezünk Pozsony legrégibb egyesületei között is. A múltban a Toldy Kör, amelynek többnyire lateinerek voltak a tagjai, értékes tényezőjévé vált a magyarosodásnak és nagyban járult hozzá a magyar irodalmi és társas élet megalapozásához különösen kulturális előadások rendezésével, irodalmi, tudományos és művészeti pályázatok kiírásával, a magyar sajtó és a magyar színészet támogatásával. Megalakításától kezdve elnökei voltak: Bottka Tivadar, Zamojsky József gróf, Esterházy István gróf, Orosz László, Vutkovich Sándor dr., Kramolin Győző dr., Rényi Rezső, Klempa Bertalan, Thaly Kálmán, Zichy Géza gróf, Esterházy Mihály gróf és 1925 óta Jankovics Marcell dr., azóta ügyvezető alelnöke Aixinger László dr., főjegyzője pedig 1932 óta Tamás Lajos, aki megírta a kör második 30 évének történetét, míg az első 30 évi működést Kumlik Emil dr. dolgozta fel avatott tollal.

A Toldy Kör a magyar kultúra szolgálatában az átalakulás után emelkedett feladata magaslatára. Tagjainak száma időnként megközelítette az ezret is és rendezései nagy anyagi és egyéb nehézségek ellenére állandó vonzóerőt gyakorolnak. A kör működésének országos jellege nem vitatható el és kezdeményezései a csehszlovákiai magyarság köreiből mindenkor visszhangra találnak. A Toldy Kör karolta fel először a magyar dal művelését és létesített az átalakulás után magyar férfikart, mely több sikeres külföldi szereplés után 1931-ben a Bartók Béla Dalegyesületben önállósította magát. A működő színészetnek 1925-ben szintén a Toldy Kör adott lendületet és példája országszerte követőkre talált a magyar egyesületekben. Évente kiírt pályázatait is hozzájárulnak a magyar kulturális élet fejlesztéséhez.

1936-ban a Toldy Kör a kassai Kazinczy Társasággal és a komáromi Jókai Egyesülettel irodalmi szövetségbe tömörült.

Értékes kulturális munkát végez az 1896-ban alapított Belvárosi Katolikus Kaszinó is, amelynek jelenleg elnöke Neumann Tibor dr. Az 1926-ban megalakult Szlovenszkói Magyar Kulturális Egyesületnek Prenghy Árpád dr. elnöklése alatt álló pozsonyi csoportja a legutóbbi években a magyar népművelés és magyar gyermekek iskoláztatása terén fejt ki hasznos tevékenységet. A pozsonyi perifériákon Koleit Ferenc ügyvezető elnök és Reinel János dr. rendezésében tartott előadásai az ismeretterjesztés mellett hozzájárulnak a magyar öntudat fenntartásához is. A 100 éve fennálló Polgári Kaszinó kulturális munkája mellett inkább a magyar társaséletnek egyik elismert tényezője.

1931-ben alakult meg a Csehszlovákiai Magyar Tudományos Társaság Pozsony székhellyel, melyet alapítója után Masaryk akadémiának neveznek.

A magyar sajtó.

Magyarország első könyvnyomdája Pozsonyban létesült. Forgách Ferenc primás alapította azt 1611-ben. Ez a nyomda 1660 után Nagyszombatba került. Ugyancsak Pozsonyban indul meg az első magyarországi hírlap. Esterházy Ferenc kuruc generális a megindítója 1705-ben a propaganda célokat követő Mercurius Veridicus ex Hungaria névvel kiadott latinnyelvű folyóiratnak. Hasonlóképpen latinnyelvű szöveggel jelenik meg 1721-ben Pozsonyban, Bél Mátyásnak a hírneves földrajzi- és történetírónak, Nova Posoniensia nevű ismeretterjesztő, racionalista folyóirata, mint bizonyítéka a nyugati — különösen német — szellemi mozgalmak Pozsonyban mindenkor erősen érezhetővé vált hatásának. Hasonló szellemet tüntet fel az 1764-ben Windisch Károly Gottlieb szerkesztésében megindított Pressburger Zeitung nevű német napilap, amely módosított névvel (Neue Pressburger Zeitung) még ma is fennáll.

A felvilágosodás szolgálatában áll a Pozsonyban 1780-ban megindított legelső magyarnyelvű lap a hetenként kétszer megjelent Magyar Hírmondó is. Kiadója Patzkó Ferenc Ágoston, szerkesztője pedig a győri származású Rát Mátyás ev. lelkész volt, aki maga írta az

egész lapot. 1790-ben Csokonai Vitéz Mihály, Diétai Magyar Múzsáját Pozsonyba adja ki. 1832-ben Kossuth Lajos szerkesztésében az Országgyűlési Tudósítások itt indulnak meg. 1843-ban nagy nyomorúságában Petőfi Sándor is körmöli őket, miután nem sikerült magát színészként szerződtetnie. A szabad sajtó első könyve szintén Pozsonyban lát napvilágot.

A nyomdatechnikában ma nélkülözhetetlen szedőgép feltalálása is Pozsonyhoz fűződik. Kliegl József, aki mint katonatiszt kezdte meg pályafutását, 1842-ben Pozsonyban állította össze az első szedőgépet, bár több magyar főúr és Kossuth Lajos is támogatta, a forradalmi mozgalmak miatt nem fejleszthette és értékesíthette találmányát.

Jelenleg a magyar sajtót három napilap és több politikai, irodalmi és tudományos heti-, illetve havilap képviseli. (A szlovákoknak és cseheknek 7, a németeknek két napilapjuk jelenik meg Pozsonyban.)

Legrégibb a magyar napilapok közül a Híradó, amely 1887-ben Pozsonymegyei Közlöny névvel indult meg, 1890-től 1919-ig Nyugatmagyarországi Híradó névvel vált egyre népszerűbbé. 1919 óta hatósági intézkedés következtében Híradó lesz a neve és mint ilyen romlatlan magyar szellemével kedvelt lapja a pozsonyi és pozsonykörnyéki magyarságnak. 1914 óta a lap főszerkesztője és tulajdonosa Arkauer István. A másik két napilap legújabb keletű. A Híradó 1937 áprilisa óta szünetelteti megjelenését. Azóta Új Hírek néven jelenik meg egy magyar déli lap.

Az irodalmi folyóiratok közül megemlítést érdemel a Magyar Írás, melynek Szombathy Viktor és a Magyar Minerva, amelynek Reinel János dr. a főszerkesztője.

Pozsony — a zeneváros.

Lehet, hogy Bécs közelsége is okozta, de talán inkább az elmélyülést kereső pozsonyi lélekből fakad a pozsonyiaknak rendkívüli szeretete a zene iránt. A zenét családok, generációkon át művelik, az értékes zenei rendezéseknek mindig megvan a maguk közönsége és így szinte természetes, hogy nagynevű zeneművészek mindenkor örömmel keresték fel Pozsonyt, ahonnan nem egy elismert zenei tehetségnek indult ki magasra lendülő pályafutása.

Pozsony zenei életének csak magyar vonatkozásait rögzítjük meg:

Mária Terézia idejében Lavotta és Bihari bármikor szívesen látott vendégei Pozsonynak. Liszt Ferenc 1820-ban Pozsonyban Esterházy Mihály gróf lakásán főurak előtt tartja első nyilvános hangversenyét. Később is gyakran felkeresi Pozsonyt, hangversenyeken játszik és vezényli az Egyházi Zeneegyesület ének- és zenekarát.

Erkel Ferenc régi pozsonyi zenei családból származik. A Himnusz komponálása közben felelendül emlékezetében a pozsonyi harangok zúgása és adja meg neki az első akkordok ideáját. László fia Pozsonyban zeneoktatással foglalkozott.

Pozsonyi születésű többek között Kusser Zsigmond zeneszerző (1660—1727), Hummel János zeneszerző (1778—1837), Dohnányi Ernő és Bartók Béla is Pozsonyban alapozza meg mai nagyságát.

A zene művelése és felkarolása közül hervadhatatlanok az Egyházi Zeneegyesület érdemei. Az egyesület tetemes áldozatok árán zeneiskolát is tart fenn, amelyből már sok értékes tehetség került ki.

Megemlítésre méltó, hogy míg az átalakulás előtt Pozsonyban csak német dalegyesületek álltak fenn, az átalakulás után két kimondottan magyar dalegyesület létesült: a Bartók Béla Dalegyesület és utóbb a Keresz-

tény Munkás Dalegyesület. Mindkettő szép sikerekkel dicsekedhetik.

Mint régi igazi zeneváros, Pozsony jelentkezett a legalkalmasabbnak arra, hogy székhelyévé váljék az 1927-ben megalakult Csehszlovákiai Magyar Dalosszövetségnek, amely nagy sikerrel szervezi a dalegyesületek megalakítását és a magyar dalkultúra ápolását. Ennek bizonyítékai a Losonecon 1930-ban, Léván 1931-ben, Komáromban 1933-ban és Érsekújvárott 1935-ben rendezett országos dalos ünnepek. 1936- és 1937-ben Pozsonyban a szövetség karnagyi tanfolyamot rendezett. A Magyar Dalunk nevű folyóirata nagy népszerűségnek örvend. A jelenleg 57 tagegyesületet magába foglaló szövetség élén Giller János dr., elnök, losoneci ügyvéd és Bicsovszky Kázmér dr., ügyvezető pozsonyi pártfőtitkár áll.

Ha az utóbbi években egyre csökkennek a zenei rendezések és különösen vendégművészek szereplése, annak legkevésbé oka a zene iránt való érdeklődés és szeretet visszafejlődése, hanem olyan prózai anyagi körülmények, amelyek elnémítják még a legszebb hangharmóniákat is...

Pozsony és a magyar színészet.

Pozsony levéltárában őrzött adatok szerint már a XV. században tartottak passziójátékokat. Thaly Kálmán kutatásai szerint 1677-ben Pozsonyban Forgách Ádám gróf országbíró és generális palotájában magyarnyelvű műkedvelő előadást rendeztek, amelyen játszott Bercsényi Miklós gróf is. A jelenlegi színház helyén 1776-ban nyílt meg az állandó díszes kőszínház. Keresztszegi Csáky György gróf építtette a várostól kapott telken. Magyar színészek 1825 óta játszanak Pozsonyban. 1884-ben kimondja a város köztörvényhatósági gyűlésén, hogy bezárja a tűzveszélyessé vált régi színházat és helyén újat épít. 1886-ban nyílt meg az új színház, amely Fellner és Helmer építészek tervei szerint épült a magyar kormány bőkezű támogatásával és mely még ma is a pozsonyi színészet otthona.

A magyar színészet tulajdonképpen csak a háború

előtt érte el Pozsonyban az egyeduralmat, az átalakulás óta azonban egyre sorvad és az utóbbi években már csak 4 nyári héten át, mint vendégeket üdvözölheti a város magyar közönsége a magyar színészeket.

A multban Pozsony színháza révén is belekapcsolódott a nyugati és a magyar kultúrába. Shakespeare, Goethe, Schiller, Lessing drámái színrekerültek itt, amikor külföldön, sőt saját hazájukban is ismeretlenek voltak.

A magyar színjátszás legnagyobbjai közül Déryné, Egressy Gábor, Laborfalvy Róza, Lendvay Márton, Prielle Kornélia, Blaha Lujza, Jászai Mari és a magyar Nemzeti Színház, valamint utóbb egyéb budapesti színházak számos kiválósága szerepelt a pozsonyi színpadon. Nem egy nagy színi pálya is innen indult ki.

Ma a színház épületén már nem látható a magyar felírás. A hivatásos magyar színészet sorvadásáért kárptlást keres a közönség műkedvelői előadásokban, amelyek rendszeresekké és népszerűekké váltak.

A magyar műkedvelő színjátszás fontossága egyre fokozódik. Rendszeresen 1921 óta a Keresztényszocialista Kultúr Gárda (ma Keresztény Kultúr Kör), majd 1925-óta a Toldy Kör kitűnő műkedvelő gárdája jelenik meg „a világot jelentő deszkákon“. Ezekhez 1931-ben a Műkedvelő Színpad Egyesület, legutóbb pedig a magyar cserkészek gárdája csatlakozott. Leginkább a Városi Színházban vasárnap délelőtt folynak a műkedvelő előadások. Egyes német műkedvelő társaságok, amelyek az átalakulás előtt magyar előadásokat is rendeztek, most ismét csak német nyelven játszanak. A magyar műkedvelők közül az utóbbi években feltűntek és kivívták a közönség jogos elismerését a következők: Cottély János dr., Cséfalvay Győző, Grünwidl Lidia, Janson Jenő, Kesik Herold, Korinek Lajos, M. Kovács Mária, Matejka Duci, a Matzon házaspár, Nagy János, Behorovszky Jenőné, Sáray Pál, Szalay Józsefné, Tallóczy Károly, D. Tanka Viola és Wimmer Marianne.

A pozsonyi magyar színjátszás érdekeit a magyar társadalom részéről az 1926-ban megalakult Szlovenszkói Magyar Színpártoló Egyesület pozsonyi csoportja képviseli.

Pozsony legrégibb egyesületei.

Ma is változatlanul fennállanak és eredményes tevékenységet fejtenek ki a következő magyar vagy magyar-német alapítású régi — ötven évnél idősebb — egyesületek:

1830-ban kezdte meg működését egy gyermekgondozó intézet felállításával a Jótékony Nőegyesület, amelyet Brunsvick Teréz grófnő alapított. Ez ma Pozsony legrégibb egyesülete.

Az 1833-ban alapított Egyházi Zeneegyesület első karmestere Kumlik József volt, a jelenlegi Albrecht Sándor.

1837-ben kezdte meg működését, bár alakuló közgyűlését 1836-ban tartotta a Polgári Kaszinó. Első három igazgatója Andrae Mihály, Edl Alajos és Scherz Fülöp voltak, jelenleg (1937) pedig igazgatói Mauks Endre és Vermes Samu. Ez a kaszinó a második volt az egykori Magyarország területén. 1842-ben innen indult ki a ma is fennálló Pozsonyi I. Takarékpénztár alapítása.

1856 március 15-én tartotta alakuló közgyűlését az Orvos- és Természettudományi Egyesület. Jelenlegi elnöke Limbacher Rezső dr.

1862-ben fiatal mágnások alapítása a Pozsonyi Hajós Egylet. Jelenlegi elnöke Scheffer Frigyes.

1867-ben létesült az Önkéntes Tűzoltó Egyesület.

1868-ban alakult meg a pozsonyi Városszépítő Egyesület. Most elnöke Limbacher Rezső dr.

1874-ben lelkes magyarok alapították a Toldy Kört. Elnökei közül kimagaslanak: egyik alapítója Vutkovich Sándor dr., továbbá Thaly Kálmán és Zichy Géza gróf. Jelenleg elnöke Jankovics Marcell dr., alelnökei Aixinger László dr. és Prónay Aladár dr., főjegyzője Tamás Lajos.

Az 1880. évnél alapítása a Pozsonyi Torna Egyesület. Jelenlegi elnöke Moravek Gyula.

1884-ben a Képzőművészeti Egyesület alakult meg. Elnöke most Rigele Alajos.

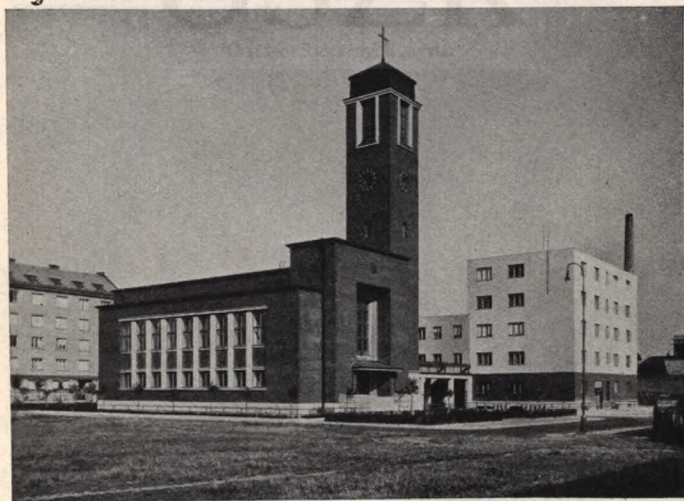
A Schraune, a választott városi képviselők terme díszítése a XVII. századból

A primaspalota tükörterme. Ebben a teremben írták alá 1805-ben a pozsonyi békét

Az evangélikus templom (1747—1777) belseje

*A szlovák evangélikus egyház új temploma (1934)
a Legionárius-utcában*

A régi Fötér házai. A négyemeletes épületet, amelyet kísértetek házának neveztek, lebontották 1881-ben, a tőle jobbra lévő, ma is fennálló sarokházban, az ú. n. Zöldszobában lakott Kossuth 1848-ban

A Grassalkovich-palota 1760-ból, később Frigyes főhercegék otthona

Felhőkarcoló a Köztársaság-téren. Hátterben a ref. templom

Pozsony mindig haladt a korrall.

Pozsony mindenkor haladt a korrall. Egészségügyi, kényelmi, forgalmi berendezései a messze multban gyökereznek.

Csak azokat említjük meg, amelyek iránt érdeklődik a mai modern ember is és amelyek főleg a pozsonyi polgárság kezdeményező és alkotó erejének köszönhatték létüket. Az újabb két évtized alkotásai tulajdonképpen csak a régi alapoknak továbbfejlesztései.

A városban kád-, közös-, tükör- és orosz mintájú gőzfürdőket már a XIV. században találunk. A Dunán az első állandó fürdő — egy uszoda — 1847-ben létesült. Jelenleg a Dunán a város több uszodát, a városban egy népfürdőt tart fenn. A Ligeti oldalon magánvállalkozásból parti-fürdő létesült.

A XV. század óta szervezett tűzrendészete van a városnak.

Virágzott a céhrendszer és egyes céhek tiszta magyarok voltak.

A XV. században magyar postamester gondozza a Pozsonyt érintő postajáratokat.

1760. Lámpavilágítás a város utcáin.

1818. Pozsonyt először érinti kísérleti útján egy gőzhajó.

1820. Járdák az utcákon.

1830. Megindul a rendszeres gőzhajóforgalom Pozsonyon át Budapest és Bécs között.

1837. Megnyílik Pozsony—Nagyszombat között a lóvasút.

1846—48. Pozsony mellett 700 m hosszú vasúti alagút épül.

1848. Megnyílik Pozsony—Marchegg között a vasúti forgalom.

1856. Légszeszmű létesül.
 1864. Állami közkórház nyílik meg.
 1886. A városi vízmű építése befejeződik.
 1890. A Dunán állandó vashíd létesül.
 1891. Csavargözös forgalom nyílik meg a Ligettel.
 1895. Kiépül a távbeszélő hálózat.
 1895. A városi villamos vasút megnyitja forgalmát, ez az első a kontinensen, amely még ma is működik.
 1899. A téli kikötő építése megkezdődik.
 1902. Villamos világítás a városban.
 1906. A város csatornázása befejeződik.
 1908—1913. Vigadó épül kulturális és társadalmi rendezések részére.
 1910. Megnyílik a központi vásárcsarnok.
 1914. Pozsony—Bécs között villamos vasútforgalom indul meg.
 1927. Autobuszforgalom a városban.

Külképviselések Pozsonyban.

Az átalakulás után több külállam Pozsonyba helyezte állandó képviseletét. Jelenleg Pozsonyban hét tényleges konzulátus működik.

A magyar konzulátust 1927-től 1935 végéig Bartók László dr. konzul vezette, legutóbb Petravich Gyula dr. konzul a vezető, helyettese Csopey Dénes dr. attasé, 1937-től pedig felsőöri Nagy György.

A többi tényleges konzulátus a következő: francia, jugoszláv, lengyel, német, olasz, osztrák. Ezekén kívül több tiszteletbeli konzulnak székhelye Pozsony.

Adatok Pozsony területéről.

Pozsony területe	8130	hektár
ebből szántó	2097.1	"
rét	188.4	"
kert	629	"
szőlő	483	"
erdő	3194.4	"
legelő	184.9	"
beépített terület	499.3	"
utca, tér	346.8	"
temetők	41.9	"
patak, folyó, tó	260.3	"
egyéb	204.7	"

A városnak 570 utcája és 29 tere van. A kövezett utcák hossza 63.4 km. a nem kövezetteké 76.2, kövezett terek térfogata 493.980 m², nem kövezetteké 809.552 m².

A város összes épületeinek száma 6400.

Pozsony lakossága.

Pozsony lakosainak száma volt:

1785-ben	31.710
1821-ben	32.026
1846-ban	37.255
1857-ben	43.863
1869-ben	46.540

Anyanyelvi feldolgozás csak ezután készült.

	ebből magyar			német		cseh és szlovák	
1880-ban	48.066,	7.518	15%	31.477	65%	7.521	15%
1890-ben	52.411,	10.433	19%	31.404	59%	8.709	16%
1900-ban	65.867,	20.102	30%	33.202	50%	10.715	16%
1910-ben	78.223,	31.705	40%	32.790	41%	11.673	17%

A csehszlovákiai népszámlálás hivatalos adatai szerint:

1921-ben	93.189,	20.731	22%	25.837	27%	37.038	39%
1930-ban	123.844,	18.990	16%	32.801	28%	60.013	51%

Vallás szerint a tagozódás a következő:

róm. kat.	87.420	(70%)
ev. ref.	1.427	} (11%)
ág. ev.	10.962	
izr.	14.882	(12%)
felekezetenélküli	4.232	(3%)

A lakosság foglalkozása.

Mező- és erdőgazdaság és halászat	2.237	1.8%
Ipar és ipari termelés	38.508	31.1%
Kereskedelem és pénzügy	23.851	19.2%
Forgalom	11.771	9.5%
Közszolgálat és szabad pálya	20.197	16.3%
Katona	6.310	5%
Házi foglalkozás	4.129	3.3%
Más foglalkozás vagy foglalkozás nélkül	14.799	12%
Ismeretlen foglalkozás	2.042	1.6%
A keresőképeselek száma összesen	65.884	53.2%

1936 végén becslés szerint Pozsonyban közel 150.000 volt a lakosok száma.

A városban körülbelül 5000 külföldi él és évente beleértve a külföldieket is mintegy 90.000 idegen fordul meg.

Pozsonyban 1533 üzem működik, ezek közül gyárjellegű körülbelül 100.

Zárószó.

Pozsony főterének egy régi patricius házában láttam meg az Úristen áldott napvilágát. A ház egykoron a mohácsi csata után otthona volt az özvegy királynénak. Őles falai évszázadok viharain át soha meg nem rendültek és nehéz munkát adtak a csákánynak, amikor kimondták az ősi épületre a halálos ítéletet, hogy hivalkodó bankpalotát építsenek helyén.

Gyermek- és ifjúkorom legszebb emlékei mindenkor ennek a felejthetetlen családi háznak boltíves szobáiból szűrődnek hozzám a gyorsan elmúlt évek sok-sok eseményén át. A szemben lévő városháza tornyának csak nagy ünnepeken megszólaló öreg harangja adja még most is ezeknek az emlékeknek zengő-bongó kedves kísérő melódiáját.

Fel-feltámadó reminiszcenciáktól környezve írtam meg ezt a szerény kis művet. A betűk rovása közben úgy éreztem, hogy ismét ott vagyok az egykori óvárosi otthonban és megszáll engem a pozsonyi lélek...

Nehéz volt feladatomban, mert nagyon rövidre kellett fogynom mondanivalómat. Pedig Pozsony annyit köszönhet a magyarságnak, de az is Pozsonynak, hogy ennek megírásához kötetek kellenének. Mégis örömmel vállaltam a megtisztelő feladatot. Magyar lelkemet szólaltatom meg a könyv minden betűjében, de azt hiszem, hogy akik olvassák, megtalálják benne és megértik belőle a pozsonyi lelket is.

Isten legyen velünk!

Pozsony, 1936 húsvétján.

Aixinger László

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
ELÖLJÁRÓBESZÉD	5
POZSONY	7
Pozsony — a szenvedő város	9
A mult emlékei	15
1. A vár	15
2. A koronázó székesegyház	19
A Duna mentén	23
Az Óváros marad a város szíve	26
Pozsony és a magyar szellemiség	32
<i>Magyar iskolák</i>	36
<i>Magyar kulturális egyesületek</i>	38
<i>A magyar sajtó</i>	39
Pozsony — a zeneváros	41
Pozsony és a magyar színészet	42
Pozsony legrégebbi egyesületei	44
Pozsony mindig haladt a korrallal	45
Külképviseltek Pozsonyban	46
Statisztikai adatok	47
ZÁRÓSZÓ	49

